

A budai tanítóképző tanárait és altisztjét érintő igazolási, B-listázási és népbíróági eljárások.

I. rész „A Padányi-Frank-ügy”

Donáth Péter*

DOI: 10.21549/NTNY.42.2023.3.4

A magyarországi radikális rendszerváltozások során 1919-1921-ben majd 1945-1948-ban sokszor előfordult, hogy az előző rezsimben prominens, vezető állású pedagógusokat igazolási eljárások, B-listázások, büntető bírósági eljárások során megbélyegezték, pályájukról eltávolították. Ez részben az új hatalom, részben az illető kollégáinak kezdeményezésére történt. A Neveléstudomány két egymást követő számában közlésre kerülő dokumentatív elbeszélés a budai képző tanárai és tanítói ellen 1945-1946-ban folytatott eljárásokat tekinti át. Az első részben Padányi-Frank Antal budai tanítóképző igazgatónak, a képzős tanárok szakmai szervezete elnökének eltávolítását, megveretését, fogságait, elítélésének folyamatát idézi fel. Az első rész az előzmények ismertetése mellett az igazolási eljárás, rendőrségi feljelentés, a fizikai bántalmazás és fogságba vetés a népbíróági eljárás dokumentumaival, a vád is védelem által felsorakoztatott tanúk állításaival, a vád bizonyítékaival foglalkozik. Mindkét rész nagy figyelmet szentel a folyamat mechanizmusaira, s a benne részt vevő pedagógusok, diákok szerepére, s a régi rendszer kedvencéből meghurcolt vádlottá lett igazgató úr drámájára.

Kulcsszavak: Budai tanítóképző tanárai, Padányi-Frank Antal, TITOE, igazolások, népbíróági eljárások, 1945–1948.

A 20. században radikális rendszerváltozások sorát megélt magyar pedagógus társadalom a politikai irányváltásoknak rendkívül kitett csoportja: a tanítóképző tanárság 1918-1919-ben, majd 1945-1948-ban szembesült azzal, hogy a korábbi korszakok reprezentatív egyesületi vezetőit, a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesületének (TITOE) irányítóit fegyelmi/adminisztratív/bírói eszközökkel, rendőri erőszakkal, fizikai bántalmazással eltávolították posztjukról – esetenként pályájukról is¹ (Országos, 1919, pp. 70-77; Donáth 2007, 2020).

A tömegmédiá széleskörű elterjedése előtt ugyanis az egymást váltó politikai rendszerek a tanítóktól várták, hogy – nemre való tekintet nélkül – világnézeti, politikai elvárásaiknak megfelelően neveljék, szocializálják a gyermekeket, s így már korán elindítsák őket az államhoz, a rendszerhez lojálissá válás útján. Képletesen szólva: a tanítókat tekintették a jövő nemzedék „programozóinak”, az őket képző intézetek tanárait pedig a „programozók programozóinak”. Ezért a tanítóképzőktől minden rendszer az egyéb közép- és középfokú iskoláknál szigorúbban követelte az éppen uralkodó kurzus elvárásainak való megfelelést. Ennek érdekében a mindenkori oktatásirányítás – anyagi áldozatok árán, pénzbeli támogatással – szoros együttműködést alakított ki a Tanító-

* DSc, professor emeritus, ELTE TÓK, Társadalomtudományi Tanszék, donath.peter@tok.elte.hu

1. Az 1919-ben a budai képzőben történelekről, Lechnitzky Gyula eltávolításáról írtam a „Pedagógusok az 1918-1919. évi politikai forgószelemben” című 2020-ban megjelent kötetemben (Donáth, 2020).

képző Intézeti Tanárok Országos Egyesületével (TITOE) s annak irányítóival.² Nagyon ügyelt a képzők igazgatóinak és tanárainak a kiválasztására, rendszerváltozások esetén lusztrációjára is.

Az állami tanítóképzés létrejötté, 1869 óta a budai állami tanítóképző töltötte be az intézménytípus „zászlóshajójának, mintaképezdéjének” szerepét. Igazgatói Gyertyánffy Istvántól Padányi-Frank Antalig kiemelkedő szerepet játszottak e képzési forma alakulásában, alakításában, s gyakran felléptek anyagi, gazdasági, presztízs érdekeikért is. Az első világháború utáni időszak túlnyomó részében Baló József, Quint József és Padányi-Frank Antal budai igazgatók töltötték be a TITOE elnöki tiszttét, tanárainak jelentős része egyetemi doktorátussal, vagy anélkül a maga területén – szakfelügyelőként, országos bizottságok tagjaként, publikáló kutatóként stb. – szintén viszonylag jelentős szerepet játszott az akkori szakmai közéletben.

Ezért nem meglepő, hogy az 1945. évi hatalomváltást követően ilyen-olyan okból felhívták magukra az igazoló bizottságok, B-lista bizottságok, sőt, a népbíróságok figyelmét. Ennek tudható be, hogy az akkoriban 28-30 fős tantestület 6 aktív és 1 korábbi, de a képző igazgatására 1945-ben pályázó tagját és egy altisztjét különböző retorziókkal sújtották. Tanulmányunkban ezeket az eljárásokat tárjuk olvasóink elé személyenként, majd néhány általános megfigyelést ajánlunk figyelmükbe.

Padányi-Frank Antal igazgató története

Az előzményekről röviden

Tanulmányunk első felében Padányi-Frank Antal igazgató a többiekénél komplikáltabb történetét foglaljuk össze. Az 1945-1946-ban lezajlott események megértéséhez az előzmények rövid felidézése szükséges.

Említettük, hogy Quint József volt a budai képző Padányi-Frankot megelőző igazgatója. Ő nyíltan vállalt ideológiai-politikai szerepet. 1919-ben de facto ő vonta vissza a VKM nevében a Tanácsköztársaság tanítóképzésre vonatkozó rendeleteit. A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus nyitónapján 1928. július 3-án, a Vigadó nagytermében a plenáris ülésen József főherceg, Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás beszédeit, gróf Klebelsberg Kuno miniszter felszólalását és a főváros képviselőinek köszöntését követően a TITOE akkori elnökeként elsőként tartott előadást „A nevelés alapja és végcélja a nemzeti kultúra” címmel, melyben harcosan állást foglalt amellett, hogy „egyed szóljon csak a harsona”. Senki se hirdesse a világbéke szerinte hamis jelszavát, az emberi egyenlőség eszméjét, a társadalmi rend felforgatását, „az általános emberihez való zarándokolást”, a tudományos szemlélet túlhangsúlyozását a gyermekek felé. A valláserkölcsi és nemzeti szemléletű nevelésnek van csak helye közöttünk, aki mást akar, elhallgattatjuk – fejtegette (A Harmadik Egyetemes, 1928, pp. 92-95). A VKM-ben is többször segédkezett igazgató úr rövidesen, 1929-ben elhunyt.

A budai állami tanítóképző igazgatását, s hamarosan a TITOE elnökségét is – az 1934-ben Padányi előnevet felvett – Frank Antal vette át. Ő – Quint Józsefhez hasonlóan – az ellenforradalmi rendszer egészéhez mindvégig messzemenően lojális volt, oktatáspolitikájával is csak a tanítóképzés továbbfejlesztésének kérdéseiben és a képzős tanárok, s diákjaik jövőbeli sorsa, a néptanítóóság akkor is sanyarú helyzete kapcsán szállt konkrét témákban óvatos vitába. Elődjétől eltérően kevésbé kereste a VKM-ben munkálkodás lehetőségét, s a demonstratív politikai állásfoglalásokat. Ellenben hangsúlyozottabban vallásos, katolikus pedagógusként lépett fel. Vallásos, magyar nemzeti nevelést szorgalmazott, az alacsonyabb néposztályok gyermekeit nevelő képzős taná-

2. Változnak az idők: megnyerésüknek ma már kisebb jelentőséget tulajdonítanak a magyar belügyminisztériumi potentátok. Elegendőnek látják a pedagógusok „kordában tartását”, adminisztratív kényszerítését, a normális iskolai működés látszatának, a gyermekfelügyelet gyakorlatának fenntartását (Kende & Knausz, 2023).

rokra jellemző szociális érzékenységgel.³ Az internacionalista, ateista, szocialista, osztályharcos tanítást, a marxizmust bírálta, s a bolsevizmust elvetette (Réthy, 1998).

A felsőség iránt mindig készséges, előzékeny (időnként szinte stréber) magatartása egyetlen egyszer tört meg: 1939 őszén a VKM nevében felkérték őt, hogy legyen a magyar intézet mellett, szintén a Fery Oszkár utcai (ma Kiss János altábornagy utcai) épületben elhelyezni szándékozott – a keresztény magyar államiság, a Szent István-i gondolat jegyében és szellemében létrehozott – németnyelvű líceum és tanítóképző tagozat igazgatója is, a közös internátus irányítása mellett. Felsőbbsége számára meglepetésként a felvidéki német származású, neofita magyar öntudatú Padányi-Frank Antal kifejtette, hogy nem ért egyet a német anyanyelvű állami képzés elindításával. Véleménye szerint a magyar államhoz lojális német nemzetiségű magyar állampolgár – hozzá hasonlóan – magyarosodik. Inkább nyugdíjba megy idő előtt, de ezt nem vállalja, mondta, s tiltakozott az új intézetnek a budai képző épületében való elhelyezése ellen. Néhány heti huzavona után kompromisszum született: a németnyelvű képző jogilag önálló intézményként került a Fery Oszkár utcai épületbe Lux Gyula igazgatása mellett. Padányi-Frankot pedig kötelezték a közös internátus igazgatására (Donáth, 1997, 41-42 és 136-146). Egyéb ügyekben az igazgató úr a VKM-hez, a tankerületi főigazgatósághoz készséges és lojális volt, mint addig.

Életének, energiájának nagy részét az intézet diákjainak megismerésére, s az általa helyesnek ítélt nevelési elveknek, eljárásoknak az érvényesítésére fordította.⁴ Ilyen munkát, elvei követését várta el a tanári kar tagjaitól is. Elképzeléseiről, nevelési módszereiről s a képzés gyakorlati vonatkozásairól publikált leginkább a Magyar Tanítóképzőben és a Néptanítók Lapjában.⁵ Szorgalma, tekintélytisztelete, előzékenysége meghozta eredményét: tanügyi főtanácsosi címet nyert, bevásztották a Szent István Akadémiába, az Országos Közoktatási Tanácsba és a Katolikus Tanügyi Tanácsba. Tagja volt a Magyar Pedagógiai Társaságnak, a Gyermektanulmányi Társaságnak, az Aquinói Szent Tamás Társaságnak s a Felső-Krisztinavárosi Római Katolikus Egyházközség képviselő-testületének. Így a Horthy-korszak utolsó éveire szinte mindent elért, amit a gyakorlati oktató-nevelő munkánál megmaradt vezető pedagógus Magyarországon akkoriban elérhetett (Padányi, 1987).

Sikeresen látszó hosszú vezetői pályája magabiztossá tette. Egyre inkább úgy vélte: „a célok önálló megglátása, feladataim önálló megoldása az értékelés szempontjából a következő határozott felfogáshoz vezetett: számomra egészen közömbös, hogy bárkinek mi a véleménye az én munkámról, a mi munkánkról. Egyetlen bíráram a lelkiismeretem.” (Padányi-Frank 1944a, pp. 138-139). Elvárta, hogy ily módon született döntéseit, eljárásait, intencióit növendékei és kollégái tiszteljék, kövessék – vagy legalább tegyenek úgy, mintha azt tennék. Aki erre nem volt kapható, számíthatott rosszallására, jóindulatának elvesztésére. Amíg országos befolyással rendelkező igazgatóként hatalma teljében volt, az érintettek ezzel kapcsolatos ellenszenvé, indulataik javarészt rejtve maradtak. Ám a körülmények, a hatalmi viszonyok gyökeres változása nyomán ezek felszínre törtek, s nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Padányi-Frank Antal pályája szomorú véget érjen.

Ahogy a magyar társadalom többségét, úgy igazgató urat is súlyos megpróbáltatások érték 1944-1945-ben. Szeretett műegyetemista ikerfiai – annak elkerülésére, hogy Németországba kelljen kimenniük – 1944. december 8-tól karpaszományos honvédként a Magyar Királyi I. Honvéd Egyetemi Rohamzászlóaljba vonultak be. Padányi Máriusz 1945. január 24-én egy összecsapás során bal karján, kezén súlyosan megsebesült, amiből

3. Például: BFL VIII. 130. a. 26. az 1943. november 13-i nevelési értekezlet jegyzőkönyvében (Réthy, 1998).

4. „Az én világom a növendékek nevelésével kezdődött és végződött. Ezt csináltam délelőtt, délután, este. Nem jártam kávéházba, kocsmába, vendéglőbe – keveset jártam színházba és moziba. Egyetlen szenvedélyem volt az ifjúság nevelése” – vallotta a tényeknek megfelelően az igazgató úr 1945-46-ban (BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 93-94. Padányi-Frank Antal kézzel írt szövege).

5. A fontosabbak felsorolását lásd az irodalomjegyzékben.

a későbbiekben sem tudott felépülni, így 60%-os rokkanttá nyilvánították. A másnapi, január 25-i harcok során a Csatárka közben másik fia, Padányi Imre hősi halált halt.⁶

A képző épületét magyar és német hadikórház, katonai egységek foglalták le, s vonták be a Budán folyó harcokba, melyek során az épület száz súlyos belövést kapott. Nehezen élhette meg az igazgató úr azt is, hogy az általa elvetett, rettegett bolsevizmust képviselő szovjet katonák – minden reménykedése ellenére – elfoglalták Budapestet, s rövidesen az ország egészét. Véget vetettek az általa hűségesen szolgált ellenforradalmi rendszernek, s egy számára nem sok jót ígérő új történelmi korszak kezdődött (Molnár, 1945; Palasik, 2000a; Rainer & Standeisky, 2005; Standeisky, 2015; Feitl & Ignác, 2018).

Mindazonáltal, fegyelmezett köztisztviselőként erőt vett fájdalomán, s már a harcok elültét követő napon az előjárósághoz fordult: kérte az épületben lévő halottak és lovak eltávolítását, a helyreállításhoz szükséges anyagok és anyagi eszközök biztosítását. Az ostrom után visszatért tanárokkal és diákokkal megszervezte a romeltakarítást, az épület és a helyiségek helyreállítását, és 1945. április 3-tól a tanítás újraindítását is. Nem sejthette, hogy a megkezdett munkák irányítására neki már csak alig több, mint két hét áll majd rendelkezésére.

Felfüggesztése igazgatói és tanári állásából

Az első fenyegető jellel 1945. április 12-én találkozhatott, amikor a Darvas József, Kállai Gyula és Zilahy Lajos szerkesztette Szabadság című „demokratikus napilap” aznapi 3. oldalán egy Padányi-Frankot támadó anonim írást közöltek.

„Dr. Padányi-Frank Antal tanügyi főtanácsos, a Fery Oszkár utcai tanítóképző igazgatója közismerten és veszélyesen németbarát, reakciós nevelői tevékenységet fejtett ki másfél évtizeden át. Minden iskolai és társadalmi megnyilatkozása a német szellem és a reakció szolgálatában állott. A múlt év március 19-e különösen megerősítette őt ebben az érzésvilágában. Azt a kijelentést tette, amit már a bécsi döntéskor is megkockáztatott, hogy »aki mától fogva nem németbarát, az hazaáruló«, és azt hangoztatta, hogy »minden német katonának kezét kellene csókolni, mert március 19-e a bolsevizmustól mentette meg hazánkat«. Környezetéből mindenkit mellőzött és rossz szemmel nézett, aki nem élt az ő németbarát gondolatvilágában. Buda ostromakor még az utolsó pillanatban is hirdette a németek végső győzelmét. Ez a magatartása különösen a háború elejétől kezdve mindenki előtt köztudomású volt, aki ismerte őt. [...] *Lélekrontó munkásságával [...] nemcsak azt érdemelte ki, hogy az igazoló eljárás során állását veszítse, hanem – tekintettel arra, hogy egész tanítónemzedék vezetése, irányítása függött tőle – a sok éven át folytatott lélekrombolásért feltétlenül népbíróság elé kell állítani*”⁷ – olvashatjuk az anonim formában megjelent, ám – a későbbiek fényében – nagy valószínűséggel dr. Wágner Ferenc⁸ budai képzős tanár által írt/sugallt szövegben. Nem tudni, hogy vajon milyen hatással volt ez az 1945. április 19-én történetekre.

Akkor ugyanis Szombatfalvy György tankerületi főigazgató 49.biz./1944-45. számú felterjesztésében a miniszterhez közölte: „A mai napon tudomásomra jutott, hogy dr. PADÁNYI-FRANK ANTAL tanügyi főtanácsos, a budapesti XII. ker. Fery Oszkár-utcai állami tanítóképző-intézet igazgatója 1944-ben családjával együtt Németországba készült távozni s csak az útközben felmerült nehézségek miatt tért vissza. Abban a meggyőződésben,

6. 203/2/1987/Rné számú igazolás a Magyar Néphadsereg Központi Irattárából (Józsa, 1999, p. 328.; Bús & Szabó (Eds.), 2001, p. 127, p. 834). A későbbiekben a Magyar Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Nemzeti Szövetségének elnökévé választott Padányi Máriusz 2003. január 24-i kézzel írt levele jelen sorok írójához.

7. Szabadság, 1945. április 12. 3. (Kiemelés tőlem – D. P.)

8. Az akkor már fizetés nélküli szabadságon lévő, áthelyezésre került dr. Wagner Ferenc r. tanár 1936. február 1-jétől kezdte fizetés szempontjából figyelembe vehető tanári pályáját. Wágner 1945. november 1-je óta külügyi szolgálatban állt. 1946 márciusában tartós szabadságot kért a VKM-től. 1946. április 17-én Wagnert a VKM 42.786/1946. V. ü. o. sz. rendeletével „a külügyminisztérium szolgálatába engedte át.” (BTF irattár, 150/1946., 24/946., 110/1946., 124./946., 188/946.)

hogy ilyen tisztviselő nemcsak az ország első tanítóképző-intézetének élén, hanem még aktív tanári működésben sem maradhat meg, őt a mai napon az intézet vezetése alól felmentve utasítottam, hogy iskoláját adja át dr. Csada Imre tanítóképző-intézeti c. igazgatónak.

Dr. Padányi-Frank Antal erős német érzületéről személyesen is alkalmam volt meggyőződést szerezni. Egész lényét német szellemiség hatja át s ilyen szellemet terjeszt maga körül, ami a magyar tanítók nevelő-intézményében valóban tűrhetetlen. Kicsérelését a rövidesen várható igazoltatásokkal kapcsolatban küszöbönállónak tekintettem, ezért nem tettem eddig előterjesztést. A mai napon szerzett értesülés azonban azonnali eltávolítását tette szükségessé...”⁹

A döntésről az igazgató urat telefonon értesítették anélkül, hogy felfüggesztésének okát vele közölték volna. Az igazgatói szék jogi szempontból ideiglenes megüresedése napokon belül arra ösztönözte – az 1919-től 1942-ig, a főigazgatóságra kerüléséig az intézetben tanító – Mesterházy Jenőt, hogy a főigazgatónál és a VKM-ben is jelezze: megpályázza Padányi-Frank megüresedő helyét. Néhány nappal később a rehabilitációját intéző, akkor már 65 éves Lechnitzky Gyula is jelezte a VKM-ben az igazgatói székre vonatkozó igényét. S akkor még nem is említettük a főigazgató által proponált Lázár Károlyt és Szabó Bélát, aki a kommunista befolyás alatt álló pedagógus szakszervezet – a kényszerűen feloszlott TITOE helyére lépő tanítóképző intézeti szakosztályának elnökségét vállalta, s ezzel – külön bejelentkezés nélkül is – e verseny győztese lett. De ne szaladjunk előre.

1945. május 14-én a minisztérium felszólítására jegyzőkönyvet vettek fel „Padányi-Frank Antal tanítóképző intézeti igazgató hazafiatlan magatartásáról”. A főigazgatóság munkatársai felidéztek, kitől vették az értesülést, hogy az igazgató családotul Németországba kíván távozni. Kiderült, hogy valamennyien Mesterházy Jenőtől hallottak erről, aki maga is csak a képzőben elterjedt nézetéről tudósított. Rozsondai Zoltán, a szabadságolási ügyek előadója közölte: Padányi-Frank a Komárom megyei Alistál községbe kérte eltávozási engedélyét, s hogy januárban maga említette, hogy Hegyeshalomnál megpróbált átmenni a határon, de a németek nem engedték át.

Szombatfalvy főigazgató jegyzőkönyvbe mondta, amit kérdésére Csada Imre megbízott igazgatótól Padányiról hallott: „Padányi-Frankot, aki hiszékeny ember, esesebb és ravaszabb diákjai kihasználták és megtévesztették. Kegyencei visszaéltek gyengéjével. Azokkal szemben, akik nem tartoztak e hízog csoportba, elenséges volt, sőt bosszúálló. Így 1942 tavaszán egy Bujáki nevű V. éves [valójában Bulyáki IV. éves volt – D. P.] tőzsgyökeres magyar diák, kiváló előmenetelű, jellemű, önálló gondolkozású tanuló ellen eljárást indított s az ország összes tanítóképző-intézetéből való kizárásra tett hivatalos előterjesztést, azért, mert az iskola által megtekintett antibolszvista kiállításról írt dolgozatában neki nem tetsző megállapításokat tett. Fraknóy főigazgató a tanuló megintésére enyhítette a meglepően szigorúnak javasolt büntetést.”¹⁰ Ezzel a németbarátság mellett újabb vádpont született Padányi-Frank ellen.

A jegyzőkönyv kézhezvétele után Bassola Zoltán miniszteri tanácsos május 30-ára behívatta magához Padányi-Frank Antalt, aki ekkor hallhatta hivatalos formában először, hogy Németországba távozás szándékával vádolják. Az igazgató úr még aznap hosszú feljegyzésben, tárgyi bizonyítékokkal igazolta: ahogy évente mindig, az anyósához ment a számukra részesedésként hízalt disznóért és lisztért Alistálba. Rövid látogatásra át szeretett volna menni Ausztria közeli községébe menekült hűgához, de nem engedték át. A Vörös Hadsereg közeledtének hírére visszatért Budapestre. Családjá az alig kétnapos távolléte alatt, mindvégig Budapesten volt. Az, hogy műgyetemista fiai nem a Németországba távozást választották, egyértelművé teszi: hozzájuk szeretettel ragaszkodó apjuk sem kívánt Németországba távozni. Feljegyzését így zárta: „kérem Miniszter urat, kegyesked-

9. MNL OL XIX-I-1-f-1-P-876/6-1945. 99. d. (Kiemelés részben tőlem – D. P.)

10. MNL OL XIX-I-1-f-1-P-876/6-1945. 99. d.

jék a főigazgatóság 49. biz./1944-45. sz. rendeletét, amely a Fery Oszkár-utcai líceum és tanítóképző intézet vezetése alól felmentett, hatályon kívül helyezni. Minthogy 35 éves szolgálati időmet 1945. szeptember 1-jén érem el, az a tervem, hogy Miniszter úr kedvező döntése után az iskolai év befejezéséig szolgálatot teljesítek, július 15-től szeptember 1-ig szabadságot kérek, szeptember 1-től kezdve pedig a nyugdíjazásomat kérem. Mély tisztelettel kérem Miniszter urat, kegyeskedjék kérésem teljesítésével lehetővé tenni, hogy 35 éves – kemény munkával töltött – szolgálat után becsülettel mehessek nyugdíjba.”¹¹

Az ügyet kezelő VKM tisztviselők azt jegyezték az iratra, hogy mivel Padányi-Frank igazolási ügye folyamatban van, kérését az igazoló bizottság politikai döntésének ismeretében fogják érdemben elbírálni, addig felfüggesztése érvényben marad.¹²

Padányi-Frank Antal ügye két igazoló bizottság előtt

Valóban: az igazgató urat – tévedésből – már május 23-ára beidéztek a Zeneművészeti Főiskola igazoló bizottsága elé. Ám ő levélben közölte velük: ügye a VKM bizottsága elé tartozik, ott fogják elbírálni. Mindazonáltal az ottani igazoló bizottság a megjelent tanúkkal jegyzőkönyveket vett fel Padányi-Frank Antal magatartásáról. Kollégái: dr. Wágner Ferenc, dr. Prochaska Ferenc, Szabó Béla és Mesterházy Jenő valamennyien terhelő vallo-mást tettek igazgatójukra. Legrészletesebben Wágner nyilatkozott, kiszínezve a Szabadság című lapban megjelent állításait, melyeket kiegészített azzal, hogy az igazgató úr meghívta a „háborús bűnös Páger Antalt és Kerecsendi Kiss Mártont” az intézetbe, ahol az előbbi a Harmincadik című filmben nyújtott alakításáért tiszteletbeli tanítónak avatta. Az igazgatóságra nem apelláló dr. Prochaska Ferenc úgy vélte: „Padányi Frank Antal testestől-lelkestől németbarát és szovjetellenes volt. Ezt számtalan alkalommal tett kijelentéseivel és viselkedésével tanúsította.” A többiek Wágner és Prochaska véleményét visszhangozták, melyet Mesterházy Jenő kiegészített azzal, hogy az igazgató úr díszmagyarban jelent meg a főigazgatóságon a Szállásra teendő igazgatói esküre.¹³

A VKM I. számú Igazoló Bizottságának június 12-19-ig megszakításokkal tartott üléseiről csak néhány növendéktől felvett, Padányi-Frankra terhelő nyilatkozatokat találtunk, melyekben különböző személyes emlékekkel támasztották alá a tanárok által az igazgatóra tett terhelő állításokat, kiegészítve azzal, hogy a diákokat a bolsevizmus elleni harcra buzdította, s bevonulásra ösztönözte. Úgy vélte: a kormányzótól árulás volt az október 15-i felhívása, hiszen „inkább háború, mint bolsevizált béke.”¹⁴ Ezzel a Padányi-Frankra terhelő vádpontok lényegében összeálltak.

Padányi-Frank maga is 31 tanú és 10 növendék meghallgatását kérte a VKM I. sz. Igazoló Bizottságtól.¹⁵ Tárgyalási jegyzőkönyv hiányában nem tudhatjuk: valójában kinek meghallgatására került sor.

Csak a bizottság határozatának szövege áll rendelkezésünkre: „A Budapesti Nemzeti Bizottság vallás- és közoktatásügyi minisztériumban működő I. sz. igazoló bizottsága f. évi június hó 19-én hozott 269/I. ig. biz. sz. határozatával az 1080/1845. M. E. sz. rendelet 20. §-ának (2) bekezdése értelmében dr. Padányi-Frank Antal tanügyi főtanácsos, tanítóképző intézeti igazgató nyugdíjazását (szabályszerű elbánás alá vonását) rendelte el, mert megállapította, hogy antidemokratikus és németbarát régi korszellemtől áthatva szóval, jobboldali emberek dicsőítésével, valamint egész nevelési módszerével a háború folytatása s a németek támogatása mellett foglalt állást.

11. MNL OL XIX-I-1-f-1-P-876/6-1945. 99. d. (Kiemelés tölem – D. P.)

12. MNL OL XIX-I-1-f-1-P-876/6-1945. 99. d. 6656. eln./1945.

13. BFL XVII. 1518. az 1945. május 23-i jegyzőkönyvekben.

14. BFL XVII. 1518. az 1945. június 12-én felvett tanúvallomások.

15. BFL XVII. 1518. Padányi-Frank Antal 1945. június 7-i kérése.

Mínthogy dr. Padányi-Frank Antal az 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-ában biztosított fellebbezési jogával élni nem kívánt s a behívott bizottsági tagok az ítélet ellen nem jelentettek be fellebbezést, az jogerőssé vált.

A bizottság fenti határozatáról az 1080/1945. M. E. sz. rendelet 23. §-ának (3) bekezdése értelmében Miniszter Urat szíves további eljárás megtétele végett tisztelettel értesítem.”¹⁶

Az igazgató úr az addig történetek során tapasztaltak alapján nem élt fellebbezési jogával, hiszen joggal tartott attól, hogy a népbíróságon ügye számára még kedvezőtlenebb döntéshez vezethet. Az igazoló bizottságnak is jogában állt volna Padányi-Frank Antal ellen feljelentést tenni, de ezt nem tették, ahogy a főigazgató-ság és a VKM vezetői sem. Ők is belenyugodtak abba, hogy Padányi-Frank Antal néhány hónappal korábban vonult nyugdíjba, mint ahogy szabályszerű lett volna, s ahogy az igazgató úr korábban kérte. Az ügy ezzel nyugvópontra juthatott volna – mégsem így történt.

Feljelentése, megveretése, rendőrségi vizsgálatai

Az igazoló bizottság döntésének másnapján, június 20-án Wágner Ferenc – aki már a Szabadság idézett cikkében is az igazgató népbíróság általi elítélését követelte – most egy kézzel írt szöveggel, büntetőjogi felelőssége teljes tudatában állította, hogy „Dr. Padányi-Frank Antal t. ü. főtanácsos, tanítóképző-intézeti igazgató (Bp. XII. Fery O. u. 40.) erősen németbarát beállítottságú ember, aki ezt a felfogását főként 1944. márc. 19. óta az ifjúság nevelésében is érvényesítette...” Ezt követően újra felsorolta az általa addig hangoztatott vádak, melyeket kiegészített ezzel: „Több növendék vallomása szerint a Hunyadi SS-légióba¹⁷ való belépésre is készítette az ifjúságot, különben az intézet tanulóifjúsága feltűnően nagy számban önként jelentkezett katonának. A IV. évfolyam nagyrésze pl.”¹⁸ Szövegét, Prochaska Ferenc, Szabó Béla, Mesterházy Jenő tanárok és Drozdy Kálmánné irodai alkalmazott, Kovács Zoltán, Braunitzer Rezső és Mihók Antal tanulók Padányi-Frankra terhelő szövegeihez hasonlóan átadta a képzőben 1936-ban (!) végzett Barotányi Ferencnek, aki június 21-én egy ezeket is összefoglaló hosszúságú feljelentést tett a már nyugdíjazott igazgató és az igazoló bizottság döntése ellen. A hosszú feljelentés lényegében összegezte a korábban általunk már ismertetett vádak új kontextusba helyezve azokat.

„Feljelentést teszek Dr. Padányi-Frank Antal tanügyi főtanácsos, volt tanítóképző intézeti igazgató ellen az alábbiakban:

Június hó 19-én be voltam idézve a Kultuszminisztérium I. sz. igazoló bizottságába, mint tanú Dr. Padányi-Frank ügyében. A vád ellene az volt, hogy erős német és nyilasbarátságáról több ízben tett tanúságot. Németbarátságát még a nevelésére rábízott tanítóképzős növendékek előtt is hangoztatta. Nyomást gyakorolt tanítványaira, hogy lépjenek be katonának, és a Hunyadi SS légióba stb.

Mint tanú megjelentem, de a kihallgatásomra nem került sor, mert az igazolóbizottság meghallgatásom nélkül már határozatra is ült össze és Padányi-Frankot mindössze nyugdíjazásra ítélte. Ez az ítélet felháborodással tölt el, a következők miatt:

16. MNL OL XIX-I-1-f-1-P-876/6-1945. 99. d. a bizottság 1945. június 19-i határozata. (Kiemelés tőlem – D. P.)

17. A 25. magyar Waffen SS páncélos hadosztályt 1944 novemberében hozták létre – miután a németek megdöntötték Horthy Miklós kormányzó hatalmát –, döntően a Magyar Királyi Honvédség 13. honvéd gyaloghadosztálya állományából és nyilaskezes önkénteseiből. A hadosztályt a németek nem képezték ki, és nem szerelték fel rendszeren. Kiképzőtáborából az előre nyomuló szovjet Vörös Hadsereg elől visszavonulva, 1945 májusában megadta magát az amerikai csapatoknak. Lásd: [https://hu.wikipedia.org/wiki/25._Waffen-SS_Gr%C3%A1n%C3%A1tos_Hadoszt%C3%A1ly_%27%27Hunyadi%27%27_\(1._magyar\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/25._Waffen-SS_Gr%C3%A1n%C3%A1tos_Hadoszt%C3%A1ly_%27%27Hunyadi%27%27_(1._magyar))

18. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. Barotányi Ferenc június 21-i feljelentésének mellékletében.

1. Padányi-Franknak ez tulajdonképpen nem büntetés, mert működési ideje 1945 szeptemberében lejár és mint ilyen különben is nyugdíjba ment volna.
2. Az ítélet megokolásában a bizottság elnöke a következőket mondta: Padányi-Frank elismerte azt, hogy erősen németbarát és szovjetellenes volt. Ezt a felfogását hangoztatta is. Ilyen irányú előadásokat tartott diákjai előtt is. Hatással volt diákjaira, hogy lépjenek be a harcoló – a németek mellett, az oroszok elleni – katonai alakulatokba, és a Hunyadi SS légióba. Ez ugyan hibájául róvándó fel, de viszont mentésére lehet felhozni – folytatta tovább az elnök –, hogy ez a ténykedése nem tudatos, hanem inkább érzelmi volt. Engedte magát sodortatni a politikai áramlással, amely németbarát volt. Mentésére lehet még felhozni, hogy több évtizedig hasznos és értékes pedagógiai működést fejtett ki. stb. – Megjegyzem ez nem szó szerinti idézet, hanem a szó szerinti idézetet erősen megközelítő pontos tartalmi idézet.

Az igazolóbizottság elnökének megállapítására szabad legyen a következőket megjegyezni: Padányi-Frank pedagógiai felfogását, az elnöknél és az igazolóbizottságnál én jobban ismerem, mert hiszen öt évig voltam tanítványa 1931-1936. Már ekkor egy esetben tanújelét adta annak, hogy lelki ügye a sváb kisebbség. Egy magyar dolgozatomban erősen kikeltem a hazai svábság ellen, amiért két évig a legkomiszabb végzésnek voltam kitéve.

Az igazolóbizottság nem annyira politikai, mint inkább pedagógiai szempontból vizsgálta az ügyet. Szerintem pedagógiai működése, pláne (az) 1944. március 19-e utáni időkben erősen németbarát volt, mint a mellékelten csatolt nyilatkozatok is bizonyítják. Az volt a meggyőződésem, mintha a bizottság nem fektetett volna elég súlyt politikai szereplésére.¹⁹ Nem ártana a fentnevezett igazoló bizottság működését – melynek elnöke Dollai (azelőtt Dobler) Antal testnevelési tanár, jelenleg a testnevelési főiskola igazgatója – szigorúan ellenőrizni! Az összes okmányok, melyek a Padányi-Frank elleni vádakot tartalmazzák, a fentnevezett igazolóbizottságnál vannak” – írta, majd hosszasan összefoglalta a csatolt nyilatkozatokban szereplő – általunk korábban már megismert – vádakot. Szövegét a következőkkel zárta: „[A] felsorolt vádpontok súlyosságára való tekintettel az igazolóbizottság ítéletét túl enyhének – sőt, szinte jutalomnak – tartom, ezúton megteszem feljelentésemet Padányi-Frank ellen, mint a demokratikus Magyarországra nézve veszedelmes tevékenységet a közelmúltban kifejtett személy ellen.

Padányi-Frankot nem sújtotta különösen az igazolóbizottság ítélete tekintettel arra, hogy szép vagyonnal is rendelkezik. Így villája van Budán, kb. 40 hold földje Nagykátán, birtokrésze Bácskában és Csallóközben. Nála tartózkodik bátyja Dr. Frank János (a) szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanára, tudomásom szerint nem mer visszamenni Szegedre, mert erős és kimondott németbarátsága miatt a szegedi rendőrség keresi. Padányi-Frank két fia az »Egyetemi rohamzászlóaljban« önkéntes szolgálatot teljesített.

Budapest, 1945. június hó 21-én.”²⁰

A még aznap a II. kerületi rendőrkapitányságra benyújtott feljelentés olvasása közben óhatatlanul felmerül: vajon milyen évtizedek alatt felgyülemlett feszültségek vezethettek oda a budai képző polgáraiban, hogy további, „igazi büntetést” követeljenek a kényszer nyugdíjazott Padányi-Frank ellen? Arra talán ők sem gondolhattak, ami már másnap bekövetkezett. A politikai osztály nyomozói őrizetbe vették az idős igazgatót, s mivel kihallgatása során tagadta az ellene felhozott vádakot, a bűnösségét, súlyosan bántalmazták, s másnap június 23-án eszméletlen állapotban Budapest Székesfőváros Közkórházai Új Szent János Kórházába szállították. Az ottani osztályos orvos utóbb, szeptember 13-án írt orvosi igazolásában olvashatjuk:

19. Barotányi Ferenc akkor már 9 éve elhagyta a budai képzőt, így személyes élményei erről nem lehettek.

20. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. Barotányi Ferenc június 21-i feljelentésében.

„Igazolom, hogy Padányi-Frank Antalt 1945. június 23-án mentők (?) hozták osztályunkra. Nevezetnél commotio cerebris [agyrázkódás] volt megállapítható, minek következtében öntudatlan állapotban volt. Mindkét keze, csuklója duzzadt, heamatomával borított volt, s a kézfejek mozgathatósága erősen korlátozott. Nevezett jelenleg kórházi ápolás alatt áll”.²¹ Padányi-Frank Antal súlyos szívbántalmai miatt 1945. október 6-ig állt kórházi kezelés alatt, mikor – a kórházi helyek szűkössége folytán – orvosi felügyelet melletti otthoni ápolásra hazabocsátották. Alig négy napig tartózkodhatott otthon.

A rendőrség már október 3-ától jegyzőkönyvet vett fel a feljelentéshez csatlakozott tanúktól.²² Majd október 10-én az igazgató urat újra őrizetbe vették, s már másnap, 11-én gyanúsítottként hallgatták ki. Sajnos csak hiányos jegyzőkönyv áll erről rendelkezésünkre. Közölték vele a gyanúsítást. Ő dr. Erdélyi Endrét választotta védőjének. A jegyzőkönyv eleje hiányzik.

Ami megmaradt Padányi-Frank Antal vallomásából: „a német hadüzenetet csapásnak tartottam az egész emberiségre nézve. Tagadom azt, hogy erősen jobboldali beállítottságú lettem volna, mert minden egyes esetben a felsőbb utasításokat hajtottam végre. Ettől sem jobbra, sem balra nem tértem el. Ha el is tértem, ezen eltérés csak népi irányban történt. Azt szerettem volna megvalósítani, hogy végre egyszer a magyar tanító abban a szellemben legyen nevelve, melynek majd később az lesz a feladata, hogy a magyarságot nevelje és hogy megismerje a magyarság életét. Ebben az irányban igyekeztem munkásságomat kifejteni, mert engem mindig csak az vezérelt, hogy magyar tanítókat neveljünk; olyanokat, akik hivatva lesznek a magyarságot felvilágosítani, hogy végre egyszer emberek is legyenek.

Beismerem azt, hogy az oroszoktól félttem, mert a sajtó állandóan azt hangoztatta, hogy ők csak pusztulást és romlást hoznak ránk és ha netán bejőnnének Magyarországra úgy mi az éhínségnek és a pusztulásnak lennénk kitéve. Annak ellenére, hogy félttem az orosz megszállástól, soha nem tettem olyan kijelentéseket, amivel esetleg az orosz népet, vagy akár az orosz vezetőséget gyaláztam volna.

Beismerem, hogy több esetben beszéltem a diákság előtt, de minden esetben kapott utasítás szerint jártam el. Amit nekem előírtak, hogy el kell mondani a diákság előtt, azt elmondtam. Soha nem tettem hozzá és nem igyekeztem feldicsőíteni ezen beszédeim alkalmával a németeket. Tagadom azt, hogy a diákság előtt ezen beszédek alkalmával német propaganda jellegű kifejezéseket használtam volna. Arra vonatkozólag, hogy a diákságot felszólítottam volna beszédeim alkalmával, hogy önként jelentkezzenek katonának, nem fedi a valóságot. Soha nem tettem a tanulók előtt olyan kijelentéseket, hogy: »Azért jelentkeztek fiúk most önként katonának, mert jelen pillanatban minden magyarnak a védőbástyára kell állni, és meg kell menteni a hazát a bolsevizmustól«.

1942-ben szintén felsőbb rendeletre meg kellett nézni a diákságnak az antibolsevista kiállítását, és utána fel dolgozni az ott látott anyagot. Az egyik diákunk, név szerint Bujáki Lajos a dolgozatában kritizálta a kiállítást, és a dolgozatában megírta azt, hogy nemcsak az oroszok kegyetlenkedtek, hanem a németek is. Ezen dolgozatáért és egyéb fegyelmeztelenségeiért összehívtam egy szűkebb körű tanári bizottságot, ahol előadtam a vádpontokat és azt tanácsoltam, hogy ezen cselekedeteiért a fiút a következő iskolaévben tanulóink sorából zárjuk ki. Ez meg is történt. Minthogy másutt nem vették fel, a következő évben újra felvettük intézetünkbe. Ezt a tanévet ez a növendék fegyelmezetten töltötte el, mint az előzőket.

1944-ben, amikor a németek bevonultak Magyarországra, 3 napig nem látogattam meg az internátust. Március 22-én, este 8-9 óra között felmentem az internátusba rendes ellenőrző körútra. Ekkor az egyik diák kérdezte, hogyan áll a kormányválság. Erre azt feleltem: A rádió szerint Sztójai [Sztójay Döme] alakított kormányt. Ezen kívül még egy-két miniszter nevét említettem. Tagadom azt, hogy a kormány tagjainak életrajzát ismertettem volna.

21. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. a Szent János Kórház osztályos orvosának igazolása.

22. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 1694/1945. sz. az október 3-i kihallgatási jegyzőkönyvekben.

Egyáltalán nem felel meg a valóságnak az, hogy örültem akkor, amikor a németek bevonultak és ilyen irányban beszéltem volna előttük. Az sem igaz, hogy a tanárok előtt az irodában azt a kijelentést tettem volna, hogy minden német katonának kezet kell csókolni, mert március 19-e mentette meg az országot a bolsevizmustól.

1943-ban meghívtam az intézetbe Páger-t és Kerecsendi Kiss Mártont. Előzőleg a diáksággal megnéztem Kerecsendi »Harmincadik« c. színdarabját [valójában a darab nyomán készült filmet – D. P.] és az arról írt dolgozatokból vett részleteket ismertettem... [itt a jegyzőkönyv részei hiányoznak] ... Üdvözöltem a darab íróját és Páger-t a tanító megszemélyesítőjét, ... nem a politikust néztem... [Itt megint hosszabb kimaradás van]²³ [...]

Annak igazolására, hogy nem voltam németbarát, felhozom még a következőket: 1939-ben meg akartak bízni a németnyelvű áll. tanítóképző lyceum igazgatásával. Megmondottam nekik, hogy inkább nyugdíjba megyek, csakhogy ezt a lelkületemmel ellenkező feladatot elkerülhessem. Tiltakoztam az ellen, hogy ezt a németnyelvű intézetet a vezetésem alatt álló intézet épületében helyezték el.²⁴ Tiltakoztam továbbá az ellen, hogy a német intézet növendékei nagyobb segélyben részesüljenek, mint a magyar intézet növendékei. Egyebet az ügyben mondani nem tudok, vallomásomat az igazságnak megfelelően, a legjobb tudásom és minden kényszer nélkül tettem meg. Felolvasás után helybenhagyólag aláíratott. Mérő Lajos dtv. dr. Padányi Frank Antal gyanúsított, Kovács Miklós csop. vez.²⁵

A felvett jegyzőkönyveket a rendőrség azzal az összefoglalóval adta át a népügyészségnek, hogy „a tanúk vallomásából, a gyanúsított tagadásával szemben, megállapítottam, hogy nevezett erősen jobboldali beállítottságú és németbarát volt az utolsó percig. Feltehető az, amit a tanúk állítanak róla. Ha az ügy menete megkívánja, a diákság köréből többen tudnak terhelő vallomást tenni”.²⁶

A továbbra is őrizetben tartott igazgató urat 1945. október 25-én hallgatta ki dr. Szekeres Károly népügyész. Az 1945. Nü. 12159/1. számon felvett jegyzőkönyvből már határozottan érezhető a profi jogász védő útmutatásainak hatása: „A rendőrségen tett vallomásomat lényegében fenntartom, azzal a különbséggel, hogy én Bulyáki Lajosnak az intézetből való kizárását nem javasoltam a tanítóképző intézeti konferencián, hanem csak csendes eltávolítását, ami annyit jelentett, hogy ő más tanintézetben helyezkedhetett el, és esetleg visszavehető volt.

Németbarát voltam abban az értelemben, hogy a németek használhatnak nekünk, de nem voltam abban az értelemben, ha a németek nem használhatnak.

Szemem előtt a népi gondolat, a nép megsegítése lebegett. [...] a magyar tanítóság megbecsüléséért folytatott munkám egyik megnyilatkozása volt a Páger-eset is. Én Páger Antalban nem a szélsőjobboldali színészt, hanem a magyar tanító igen jó megjelenítőjét láttam és így a nehezményezett Páger-féle szereplésben semmiféle politikai tendencia nem nyilvánult meg. Hirdettem, hogy minden ember értékének fokmérője az általa végzett munka. Hirdettem, hogy aki dolgozni nem szeret, nem érdemel kenyeret. Hirdettem a testi munka megbecsülését. Sokra becsültem az emberi méltóságot, növendékekben, altisztekben egyformán az embert láttam.²⁷ Elsősorban a szegény és elhagyott gyermekeket és ifjakat karoltam fel.

23. A Magyar Tanítóképzőben megjelent az igazgató úr köszöntőjének szövege, s néhány diák reflexiója a filmről. Padányi-Frank szövegében semmilyen utalást nem találunk a Harmincadik című film visszafogott, szóban ki sem mondott, képi eszközökkel és dramaturgiával megjelenített, óvatos antiszemizmusára vagy Páger Antal politikai szerepére. Ez tárgyi bizonyíték az igazgató úr értelmezése mellett, melyet ő be is nyújtott a népbíróság számára a tárgyalásra. Ugyanakkor egy-két diák a filmről s Páger szerepéről benne azt emelte ki, hogy végre egy igazi magyar film és egy igazi magyar színész... (Padányi-Frank, 1942, pp. 329–332).

24. Többször is kifogásolta a németnyelvű líceum növendékeinek jelenlétét a Fery Oszkár utcai épületben (BFL VIII. 130. a. egyéb iratok; BFL VIII. 130. a. 1/a. 1943-1944. vegyes iratok).

25. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 1694/1945. sz.

26. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 1694/1945. sz.

A zsidókkal szemben semmiféle averziót nem éreztem. Ellenkezőleg, rokonszenvvel viseltetem velük szemben. Az összes tanítóképző intézeti tanárok egyesületének én voltam az elnöke és ebben a minőségemben a zsidótörvénynek az igazoltatásokra vonatkozó részét kifejezett utasítás ellenére sem hajtottam végre.²⁸ Zsidó kartársakkal és orvosokkal baráti viszonyt tartottam fenn, sőt, dr. Neményi Imre ny. államtitkár temetésén²⁹ a papon kívül egyedül én tartottam emlékbeszédet, holott sok területen igen értékes munkásságot fejtett ki, és mások is tarthattak volna beszédet. Ezt azonban nem tették zsidó származása miatt.

Még csak annyit, hogy mindig a humanisztikus gondolat képviselőjének tartottam magamat. Ezt fejtettem ki az előadásaimban, cikkeimben és a Nevelés módszere c. könyvemben is. Egy cél vezetett mindig, hogy tanítványaimból az örök emberit hozzam ki. [...] Soha, senkinek nem mondtam azt, hogy lépjen be katonának, sem a honvédséghez, még kevésbé a nem magyar alakulathoz”.³⁰

Ezekből a jegyzőkönyvekből feltárul Padányi-Frank Antal védekezésének iránya. A későbbiekben még további részletekkel egészítette ki vallomásait, de érdemi újdonsággal nem szolgált.

1945. november 2. előtt – ügyvédje útján – szabadlábba helyezését kérte. „...62 esztendő betege ember vagyok, amit a mellékelt orvosi bizonyítványok tanúsítanak. A Bp. 141. §-ának esetei előzetes letartóztatás és vizsgálati fogságra vonatkozólag különben sem állnak fenn, mert nyugdíjas állami tanítóképző intézeti igazgató vagyok és állásomnál, koromnál, valamint egészségi állapotomnál fogva nem kell attól tartani, hogy a főtárgyaláson a Népbíróság előtt ne jelenjek meg. De nem teszi ezt indokolttá a büntetés előrelátható súlyossága sem. A terhemre rótt bűncselekmény, amelyet mindvégig tagadok, még valóság esetén sem von olyan súlyos büntetést maga után, hogy előzetes letartóztatásom indokolt volna.

A [...] további fogvatartás számomra súlyos következményekkel járhat, sőt valószínűleg életveszélyes lesz. A fogságban állapotom jelentékenyen rosszabbodik, annál is inkább, mert az ápolást és orvosi kezelést nélkülözöm és ha így folytatódik tovább, úgy minden valószínűség szerint, a főtárgyalást már nem élem meg. Fentiek alapján, hogy súlyos egészségi állapotom(ra) és magas koromra való tekintettel méltóztassék szabadlábba való helyezésemet és szabadlábba való védekezésemet elrendelni.”³¹

A szinte könyörgéssel felérő kérvény hatására – nem tudni mikor – szabadlábba helyezték az igazgató urat, így a vádirat kézhezvétele után szabadon munkálkodhatott a saját védelmének kidolgozásán, a történetek általa interpretált értelmezésének alátámasztására tanúk mozgósításán.

Vádirat, népbírósági tárgyalás, ítélet, közkegyelem

1945. december 17-én elkészült a vele szemben megfogalmazott vádirat:

27. Csikós Nagy Lajos, a budai képző rangidős altisztje 1945.február 20-i nyilatkozatában megerősítette ezt: „Dr Padányi-Frank Antal igazgató az intézet altisztjeivel és takarítóival olyan barátságosan beszélt, mint tanártársaival. Becsülte bennünk a rendszeren dolgozó testi munkást” (BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 108/b).
28. Mesterházy Jenő TITOE főtitkár 1946 végi, 1947 eleji jelentésében is szólt erről. Azt válaszolták a felsőbb hatóság kérdésére: végrehajtották-e a zsidó vagy annak minősülő tanárok kizárását a szervezetből: hogy „folyamatban”, de valójában ez ügyben nem tettek semmit (ELTE TÓK Könyvtára, Mesterházy Jenő hagyatéka VI. 4. Kézirat).
29. Neményi Imre 1859. augusztus 21-én zsidó családba született, de áttért a keresztény hitre. 1942. május 2-án halt meg. Özvegye 1946. március 9-i nyilatkozatában kifejtette, hogy a TITOE elnökeként Padányi-Frank Antal rendszeresen felkereste nyugdíjazott férjét, így tett a zsidó törvények elfogadása után is. A nyugalmazott államtitkár az igazgató úrral folytatott beszélgetéséről feleségének azt mondta, hogy Padányi-Frank Antal „jó magyar szellemben és humánus meggyőződésben nyilatkozott meg, olyan embernek mutatva magát, akit nem mérgezett meg a náci szellem mákonya.” Majd Neményi Imréné sorait a következőkkel zárta: „1942.V. hó 12-én temettük el az uramat. A temetésen Padányi Frank igazgató úr teljes elismerését kifejező, őszinte ragaszkodását becsületesen megvalló emlékbeszédet tartott” (BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 143).
30. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. az 1945. október 23-i kihallgatási jegyzőkönyvben.
31. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. Az 1945. november 2-án a népbünyészségen iktatott kérvényben.

„A Budapesti Népügyészségtől 1945.Nü.12159/1. A rendőrség száma:1694/1945. A Budapesti Népbíróságnak. A nyomozás lezárultával a következő vádirat benyújtásával küldöm át a szabadlábbon lévő Dr. Padányi Frank Antal ...terheltet vádolom azzal, hogy 1945. VII. tc. által törvényerőre emelt Nbr 17. §-ának 4. és 5. pontjába ütköző népellenes bűntettet elkövette,³² mert

1./ 1942-ben az antibolsevista kiállítás megtekintése után a tanítóképző intézeti igazgató diákjaival dolgot íratott a kiállításról és ez alkalommal Bujáki nevű diákját, aki a kiállításon látottakat túlzó propagandának bélyegezte ki akarta csapatni Magyarország iskoláiból. 1943-ban szereplésre hívta a jobboldali és németbarát propaganda szolgálatában álló Páger Antal filmszínészt és Kerecsendi Kis Márton filmrendező, s a Harmincadik c. filmről dolgozatának részleteit ismertette a hallgatóság előtt. A szélsőjobboldali Páger Antalt az iránta érzett tiszteletből megválasztatta tiszteletbeli tanítónak. Terhelt ezzel a cselekményével tehát *a nép- és demokrácia ellenes hírverés szolgálatába szegődött.*

2./ Terhelt Magyarországnak a németek által történt megszállása után a következő kijelentést tette: kezdet kell csókolnunk a németeknek, mert megmentenek minket a bolsevista rémuralomtól. Ugyanő felszólította az internátusban lévő diákságot, hogy önként jelentkezzenek katonának, mert minden magyar embernek fegyvert kell fogni. Tanítványai a diákság körében állandóan hirdette a németek győzelmét és buzdító beszédeinek hatása alatt sokan jelentkeztek katonának, sőt egyesek a Hungarista légióba is beléptek. Terhelt tehát ezen cselekményeivel *háborúellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.*

Vád tekintetében a Nbr. 20.§-a és a Bp. 16.§-ának 1. bekezdése értelmében a Budapesti Népbíróság bír hatáskörrel és illetékességgel. A megidézendők jegyzékét a vádirat végén közlöm.

Indokolás

A kihallgatott tanúk vallomásaiból és a nyomozás egyéb adataiból kétséget kizáróan megállapítható, hogy terhelt a vádirat indítványi részében meghatározott bűncselekményt elkövette. Cselekménye annál súlyosabban esik latba, mert azt, mint az ifjúság irányításával megbízott tanítóképzőintézeti igazgató követte el. Akkor, amikor a németek veresége már kikerülhetetlen volt, és minden józan ember látta, hogy a német hadigépezet veresége csak rövid idő kérdése, terhelt a németek győzelmét hirdette és a hitlerista háború folytatására buzdította a vezetése alatt álló ifjúságot. Neki *kötelessége lett volna az ifjú életüket lehetőséghez mérten oltalmazni és mindent megtenni abban az irányban, hogy a tapasztalatlan és félrevezetett fiatalok ne induljanak a biztos halálba, ehelyett ő a tanítói székéből egyenesen uszította a fiatalságot arra, hogy önként jelentkezzenek katonának és szolgálja a németeket.*

A kihallgatott tanúk vallomásából bebizonyosodott az is, hogy terhelt szélsőjobboldali gondolkozású ember volt és megnyilatkozásai arra vallottak, hogy ő *a demokrácia esküdt ellensége.* Erre vall az a körülmény is, hogy Magyarország leggyászosabb korszakában 1944. március 19. után látható örömmel fogadta a Sztójay-kormány megalkadását. Kijelentéseinek és beszédeinek romboló hatása abban jelentkezett, hogy a vezetése alatt álló ifjak kö-

32. A hivatkozott jogszabály: „17. § Népellenes bűntettben bűnös az is: [...]

4. aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött;

5. aki magatartásával fasiszta- (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta”

zül sokan jelentkeztek katonának, sőt egyesek beléptek a Hunyadi SS légióba is. Terhelt által elkövetett cselekmények tehát a vádiratom indítványi részében körülírt tényállást valószínűsítik meg és így a vádemelés indokolt.

Budapest, 1945. december 17. dr. Csillag sk. vezető népügyész h., dr. Szekeres sk. népügyész.

A tárgyalásra idézendők: 1. dr. Padányi Frank Antal [...], 2. dr. Wagner Ferenc [...], 3. Mesterházy Jenő [...], 4. Mihók Antal [...], 5. Prohászka Ferenc [...], 6. Drozdi Kálmánné [...], 7. Szabó Béla [...]³³

Padányi-Frank Antal a vádirat ismeretében szisztematikusan készült annak cáfolatára. Több védekező iratot is benyújtott a bíróságra, és tanúk sorának az ő védekezését támogató nyilatkozatát gyűjtötte össze, és nyújtotta be a népbíróságnak. Ezek lényegi tartalma feltárul az igazgató úrnak a tárgyaláson előadott védekezésében, ezért terjedelem hiányában csak azt közöljük.

1946. április 25-én került sor a népbírósági tárgyalásra, a Dr. Tutsek Gusztáv (Vazul) tanácsvezető bíró vezette, a koalíciós kormányban helyet foglaló pártok és a szakszervezeti tanács laikus delegáltjaiból álló politikai ítélő testület, a népügyész, a védők és a tanúk részvételével. A tárgyaláson szokásos formalitások után ismertették a vádiratot, és a vádlott véleményét kérték az elhangzottakról.

„A vádat megértettem, a terhemre rótt bűncselekmények egyikében sem érzem magam bűnösnek.

Ami a Bujáki nevű növendékem eltávolítását illeti, annak semmiféle politikai vonatkozása nem volt, az tisztára nevelési ügy volt. Bujákival szemben mindig a legnagyobb jóindulatot tanúsítottam, bár a szabályzat szerint tanítóképző intézetbe csak 16 éven aluli fiút lehet felvenni, én Bujáki felvételét kiharcoltam, annak dacára, hogy 18 éves már elmúlt. Nagyon szegény szülők gyermeke volt és ezért kieszközöltem neki a Horthy ösztöndíjat, melyet mindvégig élvezett. Harmadéves korában pedig megszereztem neki a legmagasabb intézeti ösztöndíjat. Ennek dacára, bár tanulmányi téren kiváló eredményeket mutatott fel, ellenszegülő természetű, közösségellenes magatartást tanúsított állandóan. A felügyelőknek sohasem engedelmeskedett, mindenről külön véleménye volt.

Egy alkalommal is, valami fegyelmezetlenség miatt intézeti fogságban volt. Kérte Garamvölgyi Ervin felügyelőt, hogy oldja fel fogságát, mert valami elintézni való ügye volt a városban. A felügyelő a kérését elutasította, mire Bujáki kijelentette, hogy akkor is kimegy.³⁴ Ezt meg is tette. Garamvölgyi nálam panaszt tett. Ez az eset alapul szolgált arra, hogy elrendeljem ellene a fegyelmi eljárást fegyelmezetlen magatartása miatt. Összehívtam a tanári konferenciát, mely olyan értelmű határozatot hozott, hogy Bujákit az intézetből eltávolítjuk, arról nem volt szó, hogy Magyarország összes iskolájából kiltjük. Azonban azt az ígéretet tettem neki, hogy ezt az évet nálunk befejezheti, s amennyiben más iskolába nem veszik fel, én visszaveszem az intézetbe s az 5. évet is nálunk járhatja. Ez a konferencia néhány hónappal volt az antibolsevista kiállításról megírt dolgozat után, amelyben Bujáki a kiállításon látottakat propagandának bélyegezte. Ez a dolgozat azonban csak az egyik vádpont volt Bujáki ellen, nem ez volt a tulajdonképpeni oka, hanem mint említettem, ellenszegülő és közösségellenes magatartása. Az ügy iratait a konferencia után felterjesztettük a főigazgatósághoz. Bujáki később megpróbálkozott más intézetekben is felvétellel, s amikor ez sehol sem sikerült, visszavettem az intézetbe.

Ötödéves korában 1943-ban egy önvallomást írt, melyben beismerte, hogy mindig konok, mindennel ellenkező magatartást tanúsított, s ha más rendszer lett volna, azzal is ellenkezett volna, mert természetében van az

33. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 1945.Nü.12159/1. számú vádirat. (Kiemelések tőlem – D. P.)

34. Bujáki Lajos akkor már 22 éves, tehát nagykorú volt. Egy ilyen korú embert az internátusba bezárni mai szemmel különösnek tűnik, ahogy az is, hogy szabad véleménynyilvánításra szólítják fel a diákokat egy dolgozatban, majd megtorló lépéseket tesznek a véleménye miatt.

ellenszegülés.³⁵ Ez az önvallomása igazolja az én felfogásomat és bizonyítja, hogy helyesen ítélem meg Bujáki jellemét.

Hogy eltávolításában semmiféle politikai vonatkozás nem volt, igazolja az, hogy voltak olyan növendékeim, akik kommunista érzelműek voltak, s ezeket is, ismerve politikai felfogásukat, mindig támogattam. Ilyen növendékem volt Sziklai Béla is.³⁶

1943-ban megnéztem a Harmincadik c. filmet. A film megnyerte a tetszésemet, mert a tanítónak a nép érdekében folytatott küzdelmét láttam benne kidomborítva. Politikát nem találtam benne. Kiragadtam belőle néhány részletet és a tanítóképző intézeti tanárok egyesületében előadást tartottam, melyre meghívtam Kerecsendi Kiss Márton szerzőt és Páger Antalt a film főszereplőjét. Ez a meghívás azonban nem a két jobboldali világnézetű politikusnak szólt, hanem egyrészt a filmbeli tanító személyét kiválóan alakító színésznek, és a tanító foglalkozású Kerecsendinek. Az intézetben nemcsak jobboldali beállítottságú művészek és írók szerepeltek, meghívtam Rózsahegyi Kálmánt, Gobbi Hildát, és dr. Ortutay Gyulát is, akik már akkor is a baloldalon állottak.³⁷ Sohasem azt néztem, hogy a meghívott művész milyen politikai beállítottságú, hanem az volt a célom, hogy a növendékek nevelését előbbre vigyem. Ezen a gyűlésen megválasztottuk Páger Antalt tiszteletbeli tanítótá, ismét hangsúlyozom azonban, hogy ez nem a jobboldali politikusnak, hanem a tanító szerepét kítűnően alakító színésznek szólt.

Tagadom, hogy a német megszállás után azt a kijelentést tettem: »Kezet kell csókolni minden németnek, mert megmentenek minket a bolsevista rémuralomtól«.

Mindig németellenes beállítottságú voltam. Bár hangsúlyoztam az Ausztriával való barátságot, többször kifejezésre juttattam abbéli félelmemet, hogy a németek elnyelnek bennünket. Magyarország hadba lépését helytelennek, a Volskbund működését pedig veszedelmesnek tartottam.³⁸ Erről tanítványaim is tudtak. Sohasem idegen nagyságokat, hanem a magyar nép nagyjait állítottam növendékeim elé követendő példa gyanánt. Mindig tiltakoztam az ellen, hogy a német származású diákok több segílyt kapjanak, mint a magyarok.³⁹ Mikor 1939-ben egy németnyelvű líceum vezetését akarták reám bízni azt nem vállaltam el.

Aut(h) Márton nevű, német származású tanítványom levelet intézett hozzám, melyben arról panaszkodott, hogy SS katonának akarják besorozni. Ő azonban nem akar német katona lenni. Én az A/ alatti levelet írtam neki, ami szintén németellenes beállítottságomat bizonyítja.

Tanácsvezető bíró ismertette a becsatolt levelet.⁴⁰

35. Bulyáki Lajos két önkritikus írását is mellékelte beadványához az igazgató, melyekben Bulyáki Lajos azzal magyarázta folyamatos ellentmondásait, az előírások bírálatát, hogy személyiségének belső bizonytalanságát leplezte a kifelé mutatott túlzott magabiztosság látszatával s környezete lekezelésével. (BFL XXV. 1. a.4881/1945. 186., 189.)

36. Frank Antal 1910-1914-ben a lévai állami tanítóképzőben osztályfőnöke volt Sziklai Bélának. „Összes tanítványai kivétel nélkül nagyra becsültük igaz magyarsága, demokratikus gondolkozása és végtelen jósága miatt” – írta 1945. június 12-én az igazgató bizottság számára az egykori tanítvány, akit az 1918-1919-es esztergomi katonatanács elnökeként, direktórium tagként játszott szerepéért, s egy beszédéért egy év börtönre ítélték, s akivel kiszabadulása után kevesen tartották a kapcsolatot, köztük az igazgató úr is. „Esküre emelve a kezem, bátran kijelenthetem, hogy Padányi Frank Antal igazgató urat három évtizeden át ismerve a legönzetlenebb magyar, szabad gondolkozású, emberbaráti érzelmű, végtelen becsületes úrnak említhetem” (BFL XXV. 1.a. 4981/1945.103-104.).

37. Az 1941. június 20-i záróértekezleten Wagner Ferenc a kultürestek rendezőjének beszámolója szerint abban a tanévben a kultürestek során hat színművész, több zeneművész és énekes lépett fel (köztük Mészáros Ági, Anda Géza, Pécsi Sebestyén (BFL VIII. 130. a. 26.).

38. Különösen igaz volt ez a németnyelvű képzőben is megjelent Deutsche Jugend szervezetre, melynek egyenruháját is hordta hétvégeken a német képzősök jelentős része (Donáth, 1997).

39. A VKM. 113.103/1942. és a Főigt. 10860/1942-43. számú rendeletekkel javították a magyar képzők helyzetén is (BFL VIII. 130. a. 1/a. 612/943).

40. Hivatkozott levelében Padányi Frank Antal tényszerűen Auth Márton figyelmébe ajánlotta, hogy „a magyar és német kormány közti megállapodás értelmében, aki német katonai szolgálatba lép, az birodalmi állampolgár lesz, s így természetesen elveszti

Vádlott: Mikor a német katonaság el akarta foglalni az intézetet, ezt megakadályoztam. Mindig tiltakoztam a német mankó ellen. Mikor német tányérsapkát akartak a diákok részére bevezetni az ellen felszólaltam, s felszólalásom hatása alatt a magyar formájú sapka mellett döntöttek.

Tagadom, hogy az iskola növendékeit arra buzdítottam volna, hogy önként jelentkezzenek a frontra. Ezzel szemben mindig azt hirdettem, hogy a hazáért élni és dolgozni kell. A háború alatt pedig fokozottabb mértékben kell dolgozni. Ez szállóigévé vált az intézetben. Ha behívták valamelyik növendéket katonának, eljártam a bevonulás elhalasztása érdekében. 1944. október 2. hetéig az én intézetemből senki sem vonult be, ezzel szemben más intézetekben már tömeges bevonulások voltak. 1944. október 2. hetében az utolsó évfolyam növendékei és néhányan a többi osztályból bevonulási szándékuknak adtak kifejezést. Hogy ezt megakadályozzam, vagy legalább megfékezzem, szülői beleegyező nyilatkozatot kértem tőlük. Ennek eredménye az lett, hogy a 22 jelentkezőből mindössze 8-an vonultak be.

Urbán János előadta, hogy ő abban a tudatban, hogy mindenki menni fog, ő is jelentkezett bevonulásra, mivel azonban többen elálltak szándékuktól ő is szívesebben itthon maradna. Én ezt helyeseltem és eljárását követendő példa gyanánt állítottam növendékeim elé.

Az ellenem valló tanúk azt hiszem állásomra pályáznak, csak ezzel tudom magyarázni vallomásukat” – védekezett Padányi-Frank Antal.⁴¹

Rajta kívül a bíróság dr. Wagner Ferenc, Mihók Antal, dr. Prochaska Ferenc, Szabó Béla, Fraknói József, Balogh László tanúkat hallgatta meg. Mesterházy Jenő nem jelent meg a tárgyaláson, Drozdi Kálmánné beteget jelentett. A tanúk lényegében fenntartották korábbi vallomásukat, Fraknói József nyugalmazott főigazgató a Bulyáki-ügyben, és a hadseregbe való bevonulásra vonatkozó felszólítás ügyében az igazgató úr álláspontját támasztotta alá, ahogy Balogh László is nagyrészt.

A bizonyítási eljárás lezárta a népügyész fenntartotta a vádat, a vádlott és védője felmentést kértek. A népbíróság tanácskozását követően kihirdette az alábbi ítéletet:

„Nb. XII. 4981./1945/3. A Magyar Köztársaság Nevében!

A budapesti Népbíróság népellenes büntettek miatt dr. Padányi Frank Antal ellen indított bűnügyben nyilvános tárgyalás alapján meghozta az alábbi ítéletet:

A szabadlábban levő *Dr. Padányi Frank Antal vádlott*, aki 61 éves, őcsanádi születésű, budapesti (XII. Fürj u. 16. sz.) lakos, nős, 3 gyermek atyja, magyar anyanyelvű, nyug. tanítóképző intézeti igazgató foglalkozású, magyar állampolgár, vagyonos, katona volt bűnös az 1945. VII. tc-vel törvényerőre emelt Nbr 17.§ 5. pontjába ütköző egy rendbeli folytatólagosan elkövetett népellenes büntettségben.

A népbíróság ezért Dr. Padányi Frank Antal vádlottat a Nbr. Nov. 13. §-a alapján; ugyanezen rendelet 2. § 6. bekezdésének alkalmazásával 1 (egy) évi börtönre, mint főbüntetésre, továbbá politikai jogai gyakorlatának 5 (öt) évi felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítéli. A szabadságvesztés büntetést megkezdésének napjától, a politikai jogok felfüggesztését a szabadságvesztés büntetésnek, vagy a szabadságvesztés büntetés elévülésének befejezésétől kell számítani. A vádlott a Bp. 480. §-a alapján köteles az eddig felmerült, valamint az ezután felmerülő költségeket az államkincstárnak megtéríteni. ...

Indokolás

magyar állampolgárságát” (BFL XXV. 1.a. 4981/1945. 236.).

41. A tárgyalás anyagát lásd: BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 48-62. (Kiemelések részben tőlem – D. P.)

A budapesti népbíróság a tárgyalás során kihallgatott Mihók Antal, dr. Prochaska Ferenc, dr. Wagner Ferenc, Fraknoi József, Balogh László tanúk vallomása, valamint a vádlottnak a tárgyalás során tett nyilatkozatai, részbeni ténybeli beismerő vallomása, továbbá a nyomozás egyéb adatai és a becsatolt okiratok alapján megállapította az alábbi tényállást:

I.

A Fery Oszkár utcai tanítóképző intézet növendékei, melynek vádlott igazgatója volt, 1942. év őszén a főigazgatói rendelkezések értelmében megtekintették az antibolsevista kiállítást. Utóbb a vádlott utasítására az egyes évfolyamok szaktanárai a növendékekkel dolgozatot írtak a kiállításon szerzett benyomásaikról. Az iskola IV. évfolyamának egyik növendéke: Bulyáki Lajos, aki éles felfogású és önálló gondolkodású diák volt, s emiatt az iskolai fegyelem keretei közé nehezen tudott beilleszkedni, egyébként azonban az intézet legjelesebb növendékei közé tartozott, ebben a dolgozatban a többi diákétól eltérő egyéni felfogásának adott kifejezést hangsúlyozva, hogy a kiállításon látottakat *nem szabad az egyoldalú propaganda szemüvegén keresztül nézni, hanem arra is fel kell figyelni, hogy a magyar és német katonák is követtek el az oroszokéhoz hasonló kegyetlenségeket a háború folyamán*. A kérdés felett a dolgozatjavítás alkalmával élénk vita alakult ki, végül azonban nyugvópontra került a dolog. Vádlott az első félév végén szokásos dolgozatellenőrzés során azonban felfigyelt Bulyáki dolgozatára és mivel nevezett ellenfegyelmezetlen magtartása miatt egyébként is kifogásai voltak, az iskola néhány általa kijelölt tanárából egy ad hoc fegyelmi bizottságot alakított, amely elé azt az indítványt terjesztette, hogy Bulyákit távolítsák el az intézetből. A bizottság ilyen értelmű határozatát azonban a törvényes rendelkezések szerint jóváhagyás végett a tankerületi főigazgatóhoz kellett felterjeszteni, aki a határozatot azon az alapon, hogy a döntésben szabályellenesen nem vettek részt az iskola összes tanárai, megsemmisítette, majd magához hivatva a vádlottat közölte vele, hogy csekélyebb súlyú büntetést elegendőnek tart Bulyáki megfélemezésére arra való tekintettel is, hogy utolsó iskolai éve előtt áll, és rábízta nevezett megdorgálását. Bulyáki ezek után az intézetben maradt és ott is fejezte be tanulmányait.

Vádlott 1943-ban megtekintette »A harmincadik« című filmet, s mivel a benne szereplő tanító hősiek küzdelme megnyerte tetszését, kötelezővé tette az intézet növendékei számára annak megtekintését. Utóbb meghívta a film főszereplőjét: Páger Antalt és szerzőjét: Kerecsendi Kis Mártont a tanítóképző intézeti tanárok egyesületének ülésére. Ő fogadta a vendégeket, akik közül Páger Antalnak az egyik növendék virágcsokrot nyújtott át; a gyűlésen beszédet tartott, majd indítványt terjesztett elő Págernek tiszteletbeli tanítóvá megválasztása iránt, ami meg is történt, s ő volt az, aki az erre vonatkozó díszoklevelet beszéd kíséretében átadta Páger Antalnak.

1944 márciusában a német megszállás bekövetkezte után dr. Wagner Ferenc és Drozdy Kálmán tanárok előtt ezt a kijelentést tette: »Kezet kell csókolni minden németnek, mert megmentettek bennünket a bolsevista rémuralomtól«. 1944 karácsonyán pedig Mihók Antal és Furi Imre nevű növendékei, bátyja és két fia előtt kijelentette vacsora közben, hogy nem hiszi, hogy az oroszok Pestet elfoglalják, s a németek visszajövetelét pezsgős vacsorával fogják megünnepelni, továbbá, hogy a nyilasok rendes emberek, mert nem engedik Budapestet elfoglalni.

Nem tudott azonban a népbíróság megnyugtató módon tényállást megállapítani a vád ama állítása tekintetében, hogy vádlott intézetének növendékeit arra buzdította, hogy önként jelentkezzenek katonának, minek

folytán többen is bevonultak, sőt egyesek a Hungarista légióba léptek be. Vádlott e részbeni tagadásával szemben Mihók Antal vallomásával csak az nyert beigazolást, hogy az intézet Tényi Antal nevű növendékét, aki bevonulás után katonaruhában meglátogatta az intézetet, követendő példa gyanánt állította a növendékek elé, amiből azok azt a következtetést vonták le, hogy be kell vonulniuk katonának. Dr. Wagner Ferenc tanú pedig két növendéktől: Kalteneckertől és Mihók Antaltól hallotta, hogy előttük vádlott ilyen kijelentéseket tett. Eltekintve attól, hogy Mihók Antal maga cáfolta meg az utóbbi tanúvallomását, hogy ő nem vádlott biztatására jelentkezett katonának, hanem csupán azért, mert nem akart társaitól elmaradni, akik azonban szintén nem egyéni felbuzdulásból, hanem egy-két társuk kezdeményezésére jelentkeztek. A tárgyalás adatai alapján megállapítható volt, hogy vádlott azoktól, akik bevonulni szándékoztak, szülői beleegyező nyilatkozatot kért nyilván azon célból, hogy a tömeges bevonulásoknak gátat vessen, ami végeredményben sikerrel is járt, mert mindössze 8-an vonultak be az egész intézetből, ami összehasonlítva a többi középiskolák bevonulási arányszámával csekély szám. A népbíróság e tekintetben tehát arra a következtetésre jutott, hogy *vádlottat az önkéntes jelentkezés miatt felelősség nem terheli, a növendékek közül néhányan az akkori idők propagandájának hatása alatt [álltak] katonának, a többiek pedig el akarván kerülni a gyávaság látszatát, csatlakoztak, utóbb azonban felismervén cselekményük horderejét, legtöbben közülük visszaléptek.*

III. [A kézzel írt változatban nincs II., a gépelten számozás sincs.]

Vádlottnak a fent az I. alatt körülírt cselekményei a Nbr. 17. § 5. pontjában meghatározott népellenes büntett tényálladási elemeit foglalják magukban,⁴² mert egyrészt *a Bulyáki Lajossal szemben foganatosított intézkedésekkel nevezett, „A harmincadik” című filmről tartott előadásával és Páger Antalnak tiszteletbeli tanítónak való megválasztásával, illetve a németek bevonulása után tett kijelentéseivel tanártársait és összes demokratikusan gondolkozó növendékeit az igazgatói tekintélyben rejlő hatalomnál fogva lelki kényszer alatt tartotta, s így megakadályozta, hogy azok háborúellenes véleményüknek szabad kifejezést adjanak.*

IV.

Vádlott csupán a német megszállás bekövetkezése utáni s 1944 karácsonyán tett kijelentéseit tagadta, a kihallgatott tanúk vallomásával azonban a vád beigazolást nyert, egyebekben a fent megállapított tényeket beismerte, s beismerését a tárgyalás egyéb adatai is alátámasztották. Bulyáki Lajos esetével kapcsolatban arra hivatkozott, hogy renitens és fegyelmezetlen magatartása miatt akarta nevezett az intézetből eltávolítani, nem pedig a szovjetellenes kiállításról írt dolgozata miatt. Hivatkozott itt arra, hogy az eltávolítás és a dolgozat között okozati összefüggés már csak azért sem lehetséges, mert a kettő között több hónapnyi időbeli távolság van. A népbíróság nem fogadta el a vádlott védekezését, mert bár kétségtelen, hogy az eltávolítás indítványá-

42. Az ítélet értelmezéséhez a hivatkozott jogszabály megfelelő részei: „17. § Népellenes büntettségben bűnös az is: [...] 5. aki magatartásával fasiszta- (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta” „18. § „Amennyiben más jogszabály a cselekményre súlyosabb büntetést nem rendel, a 17. § 1-7. pontjaiban felsorolt cselekményekre főbüntetésként két évtől öt évig terjedhető börtönbüntetést lehet kiszabni.”

ban nevezett fegyelmezetlen magatartása is szerepet játszott, a valódi ok azonban mégis a dolgozatban kifejezésre jutott politikai felfogása volt, mert Mihók Antal tanú vallomása szerint vádlott azt a kijelentést tette: »Ha Bulyákinak az oroszok tetszenek, akkor el kell hagynia az intézetet«. Ami pedig az időbeli távolságot illeti, vádlott a dolgozat tartalmáról csak a félévvégi ellenőrzés során szerzett tudomást, s nyomban ezután össze is hívta a fegyelmi bizottságot.

Páger Antal tiszteletbeli tanítónak való megválasztásával kapcsolatban pedig azzal védekezett, hogy a megválasztás nem a jobboldali politikus Págernek, hanem a tanító szerepét kitűnően alakító színésznek szólt. A népbíróság azonban ezt a védekezést sem tehette magáévá, mert »A harmincadik« című film egész hangja annyira antidemokratikus, másrészt pedig Páger szélsőjobboldali magatartása annyira közismert volt, hogy a neki bármilyen vonatkozásban juttatott elismerés a közvéleményben egyaránt politikai demonstráció jellegével bírt.

V.

Vádlottal szemben a népbíróság beszámítást kizáró és büntethetőséget megszüntető okot nem észlelt, ezért a vádlottat bűnösnek mondta ki.

A büntetés kiszabásánál a vádlott büntetlen előéletét, magasabb korát, 3 gyermekes családos voltát, továbbá azt a körülményt, hogy mikor a tankerületi főigazgató Bulyákival szemben csekélyebb büntetés kiszabása iránt tett javaslatot, azt azonnal magáévá tette és nevezett kizárását tovább nem szorgalmazta, hanem vele szemben, mint korábban is, mikor különböző ösztöndíjakat juttatott neki, jóindulattal és szeretettel bánt, végül a növendékeivel szemben tanúsított nagyfokú szociális megértést és támogatást, mint enyhítő körülményeket mérlegelte.

S mivel súlyosbító körülményt nem észlelt a Nbr. Nov. 2.§ 6. bekezdésének alkalmazását⁴³ indokoltnak és a kiszabott büntetést a vádlott alanyi bűnösségi fokával és cselekményének tárgyi súlyával arányban állónak találta.

A bíróság a vád által indítványozott további tanúk kihallgatását azért mellőzte, mert a tényállást a már kihallgatott tanúkkal tisztázottnak találta. Az ítélet egyéb rendelkezései a felhívott törvényszakaszon alapulnak.

Budapest, 1946. április 25. napján

Hollai Károly, Sipos Sándor, Haász József, Molnár József, Székely Aladár, Faludi László kiküldött népbírák, Tutsek⁴⁴ sk. tan. vez. bíró⁴⁵

Az akkori népbírósági szabályzat szerint ilyen büntetés esetében a vádlottnak és védőjének nem volt fellebbezési lehetősége, így kényszerűen tudomásul vették az ítéletet, s azt, hogy az alapesetben ilyen „bűncselekmény” esetén kiszabható 2-5 év szabadságvesztés helyett, a népbíróság 1 évre ítélte Padányi-Frank An-

43. Az „1440/1945. M. E. rendelet a népbírászkodásról szóló 81/1945. ME rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában” szerint: „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés által az 1944. évi december hó 22. napján adott felhatalmazás alapján a népbírászkodásról szóló 81/1945. ME rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában az ideiglenes nemzeti kormány a következőket rendeli: 2. § A 81/1945. ME rendelet 5. §-a hatályát veszti és helyébe a következő rendelkezések lépnek. A büntetés kiszabása tekintetében az alábbi szabályok irányadók: [...] Ha az enyhítő körülmények annyira nyomatékosak vagy olyan nagy számmal forognak fenn, hogy a cselekményre meghatározott legenyhébb büntetési nemnek a cselekményre meghatározott legkisebb tartama is aránytalanul súlyos lenne, a cselekményre megállapított legenyhébb büntetési nemnek a Btk.-ban megállapított legkisebb tartama alkalmazható.”

44. Tutsek Gusztáv Vazul (1902-1972) akkoriban a Budapesti Népbíróságon tevékenykedett. (1956 után 15 perben 62 embert ítél halálra. Közülük például Mécs Imre és Wittner Mária másodfokon enyhébb büntetést kapott.)

45. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 4-19. (Kiemelések jórészt tőlem – D. P.)

talt. A népügyész azonban súlyosbításért fellebbezett, így a nem jogerős bírósági ítélet végrehajtására sem kerülhetett sor a fellebbviteli tárgyaláson várható jogerős ítéletig. Így az igazgató úr felett évekig ott lebegett az esetleg még súlyosabb szabadságvesztés lehetőségének Damoklesz-kardja.

A B-lista bizottság döntése nyomán néhány hónapig felmerült a nyugdíjának 75%-ra csökkentésének lehetősége is, de idős korára és betegségére való tekintettel a VKM illetékeseinek támogatásával a miniszterelnökség révén ezt a veszélyt sikerült elhárítaniuk.⁴⁶

Az 1948. január 29-én megalkotott, *a magyar köztársaság megalapításának és az 1848/49. évi szabadságharc és forradalom emlékére engedélyezendő közkegyelemről szóló 1948. évi VI. törvénnyel* felsejlett számára a további szabadságvesztéstől való megszabadulás lehetősége. A törvény végrehajtási utasításában ugyanis az szerepelt, hogy azokat, akiket kisebb „népellenes bűnökért” két évnél nem súlyosabb szabadságvesztésre ítélték, illetve akik ilyen ügyében az eljárás még folyamatban volt, azokat a népügyészség javaslatára kegyelemben részesítik. Így Padányi-Frank Antal a Népbírósgok Országos Tanácsa 1948. október 29-i, formális ülésén hozott NOT. V. 5077/1946./10. számú *Végzésének szövege*: „A népellenes bűntett miatt dr. Padányi Frank Antal ellen indított bűnügyben az Országos Tanács a népfőügyésznek 1946. évi Nfü. 5237/7. számú, 1948. szeptember hó 30. napján kelt indítványa folytán a bűnvádi eljárást a 11.400/1948. I. M. sz. rendelet 6. §-ának c. pontja⁴⁷ és a Btk. 105. § 2. pontja alapján megszünteti. ... Minthogy ekként a bűnvádi eljárás lefolytatását a kegyelem kizárja, azt e rendelkező rész értelmében meg kellett szüntetni.”⁴⁸

Záró kiegészítések, kérdések, megjegyzések

Dolgozatunk bevezetőjében említettük, hogy a gyökeres politikai fordulatok folytán Magyarországon először 1919-1922-ben, majd 1945-1948-ban került sor a pedagógusok, közalkalmazottak „politikai átvilágítására”, igazolására, súlyosabb esetben büntetőjogi felelősségre vonására. A tanítóképző intézeti tanárookra vonatkozó forrásokat a „Pedagógusok az 1918-1919. évi politikai forgószélben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején” című, 2020-ban megjelent monográfiámban adtam közre. Akkor az érintett pedagógusok forradalmakban játszott szerepéért mértek ki különböző fegyelmi büntetéseket. Sokakat el is bocsátottak. Többüket büntető bíróság elé állították, s elítélték. Több példa volt arra, hogy letartóztatásuk során drasztikus fizikai, vagy pszichikai atrocitásoknak tették ki őket. Megtörtént ez a TITOE alelnökével, a csurgói tanítóképző igazgatójával, Mohar Józseffel is (Donáth, 2020).

Jelen tanulmány az első azok sorában, melyekben az 1945-1948-as felelősségre vonásokat, igazolásokat, B-listázásokat, népbírósgai eljárásokat próbálom feldolgozni.

A „Padányi-Frank-ügy” országos méretekben ezrek, tízezrek sorába illeszkedett. A II. világháború utáni, a visszamenő hatályú rendeletek, törvények bázisán létrejött eljárások, melyek nagyrészt laikus politikusokból álló ún. népbírósgok előtt zajlottak, máig komoly viták forrásai az ezzel foglalkozó jogászok, történészek, visszaemlékező kortársak körében. Egyszerre hordozták magukban a súlyos háborús bűnök, a világháborút támogató politikusok győztesek által való felelősségre vonásának elemeit, az ezekkel kapcsolatos igazságszolgáltatást, s a purifikációt, kádercserét, a politikai megtorlást, s voltak gyakran az egyéni bosszú, valótlan feljelenté-

46. MNL OL XIX-I-1-g-57-11-Padányi- 1947.

47. A 11400/1948. I. M. sz. rendelet hivatkozott pontjának szövege: „c./ a népbírósg előtt folyamatban lévő ügyekben a népügyészség megfelelő indítványt tesz a népbírósgnál; a népbírósg a népügyészség indítványa felől végzéssel határoz s ha úgy találja, hogy a kegyelem feltételei megvannak, a bűnvádi eljárást a Btk. 105 §-ának 2. pontja alapján megszünteti és az esetleg fogva lévő terhelt szabadlábra helyezését is elrendeli. A Népbírósgok Országos Tanácsa előtt folyamatban lévő ügyekben a népügyészség tennivalóit a népfőügyész látja el.”

48. BFL XXV. 1. a. 4981/1945. 71. (Kiemelés tőlem – D. P.)

sek következményei (Bibó, 1945; Molnár, 1945; Lukács, 1979; Barna & Pető, 2012 stb.). Ahogy a politikai rendőrséget vezető Péter Gábor 1945 április végén konstataálta: „a feljelentések nagy része alaptalan és bosszú műve volt” (idézi Zinner, 2021. p. 26).

1945. február 3. és 1950. április 1. között 59 439 személyt vetettek bűnügyi nyomozásnak alá. A nyomozó szervektől a népügyészségeknek átadott gyanúsítottak harmadát, 26 997 személyt marasztaltak el. 1 évig terjedő börtönbüntetésre 12 629 személyt, 1-5 évig terjedőre 9366-ot, 5-10 évig terjedőre 1355-öt, 10-15 év közöttire 481 főt, életfogytig tartó börtönre 167 vádlottat ítéltek (Zinner, 2021, p. 33).

Padány-Frank Antal – a fenti statisztikában nem szereplő, hiszen hatályossá sosem váló – ítélete tehát a legnagyobb létszámú csoportba tartozhatott volna, abba, amely az 1948. évi amnesztia hatálya alá esett. Az igazgató úr szerencséje a szerencsétlenségben az volt, hogy az ügyészi fellebbezés okán az ítélet végrehajtására már nem kerülhetett sor. Ellenben méltatlanul és érdemtelenül kellett elszenvednie egy brutális megveretést és két letartóztatást, ami a források ismeretében semmivel sem indokolható, menthető.

Most térjünk át az ügyvel kapcsolatos kérdések és tünődések sorára. Ezek sorában talán a legfontosabb: nem tudhatjuk, hogy az igazgató úr még hatalma teljében mivel bánthatta meg kollégái és tanítványai egy részét, akik nem elégedtek meg az igazoló bizottság kényszernyugdíjazó határozatával, azzal, hogy annak révén megszabadultak az általuk nem kedvelt Padányi-Frank Antaltól. Mi vezetett egy akkor már közel 10 éve végzett tanítót és az ügyben oroszán szerepet játszott, már külügyi szolgálatba lépett Wágner Ferencet arra, hogy rendőrségi feljelentés útján népbíróság elé kényszerítsék a 62 éves nyugalmazott igazgató urat.

Az igazolási eljárás során talán még érthetően a tanári kar tekintélyes és az igazgatóval összemérhető teljesítményt nyújtó kollégák (kinek egy része inkább francia, illetve angolszász kultúrájú volt) fontosnak tarthatták, hogy az általuk határozottan németbarátnak, vagy/és az ancien régime emberének ítélt, tekintélyelvű igazgatót mihamarabb eltávolítsák az intézet éléről. Közülük többen (Mesterházy Jenő, Szabó Béla) igazgatói aspirációkkal is rendelkeztek, ezért érdekeltek lehetek abban, hogy ez a poszt megüresedjék. De milyen érdekük fűződhetett ahhoz, hogy porig alázzák, meghurcolják, börtönbe zárják Padányi-Frankot? Ehhez korábbi, nagyon mély ellentétek, megbántódások kellettek, melyekről a ránk maradt, a felsőbbséghez felterjesztett, ezért ezeket nem tartalmazó tanári értekezleti jegyzőkönyvek s egyéb iratok sem adnak támpontot.

Ezek lappangó jelenléte azonban természetesen befolyásolta az érzékelésüket, s így a korábban történetekről bennük kialakult és a nyomozás kihallgatásai, valamint a tárgyalás alatt általuk felemlített „tényeket”. Hasonló kérdéseink lehetnek a növendékek tanúságtételével kapcsolatban is, pró és kontra egyaránt. Amikor az igazgató úr megveretése és fogsága után a bírósági tárgyalásra került a sor, nyilván a tanárok és a diákok körében többen – joggal – úgy érezték, hogy méltatlan lenne, ha a korábbi rendszer iránt messzemenően, már-már stréber módjára lojális s a bolsevizmustól, szovjetektől rettegő, ezért kétségbeesésében talán időnként a vádakban említett mondatokat hangoztató, ám a növendékekért mindenkor személyes anyagi áldozatra is képes, idős beteg pedagógust bűnöző módján börtönbe zárnák. Ezért az ő nyilatkozataikat, visszaemlékezéseiket sem a befolyásolatlan tiszta igazság keresése motiválhatta.

Amiből az következik, hogy a vádpontok többségével kapcsolatos tárgyi bizonyítékok híján a perben mérlegett, pró és kontra tanúvallomásokon alapuló tényállások megállapítása sem lehetett korrektül lehetséges. Az elsőfokú népbíróság mégis „tényállásokat” állapított meg, s ítéletet hozott. A tárgyi bizonyítékok egyikét, az igazgató Auth Mártonhoz írt levelét, s azt a tény, hogy az intézetből csak 8-an vonultak be katonának, figyelembe vették, s az erre vonatkozó vádat megalapozatlannak találták. Ellenben a másik tárgyi bizonyítékot (az igazgató úr Páger Antalt köszöntő nyomtatott szövegét) lényegében figyelmen kívül hagyták.

A ránk maradt források alapján jelen sorok írójának az a személyes benyomása, hogy a népbíróság számára az egyedül korrekt megoldás az lehetett volna, ha bizonyítékok hiányában felmenti Padányi-Frank Antalt. Amiből nem következik, hogy a terhére rótt cselekedetek, nyilatkozatok egyike-másika nem történt meg, csak az, hogy nem bizonyítható, hogy valóban úgy történtek. Egy jogászokból álló szakmai testület konszolidált körülmények között bizonyára így ítélte volna. A népbíróság politikai kiküldöttei ezt másként látták: „bűnösnek” találták, s egy év börtönre ítélték Padányi-Frank Antalt.

A kétségtelenül méltánytalan ítélet semmiképp sem tekinthető „konceptiós pernek”, ugyanis büntető felelősségre vonásra ismereteink szerint sem a tankerületi főigazgató, sem a VKM illetékes ügyosztálya, de még csak az igazoló bizottság sem gondolt. Mindannyian mihamarabb nyugdíjazni kívánták az ancien régimet reprezentáló igazgató urat, de sem a nyugdíját nem akarták elvonni, sem büntető feljelentést nem tett ellene egyikük sem. Néhány kollégájának és tanítványának a kezdeményezésére vett az ügy büntető fordulatot. Annál fájóbb, hogy nem tudjuk: miért is ragaszkodtak ehhez.

Ha az igazgató úr személyisége, az őt vezérlő alapvető értékek felől tekintünk az ügyre: védekező iratai egyike-másikának személyes hangvétele arra utal, hogy az abban foglaltak jól jellemzik azt a képet, amelyet magáról táplált, amely megítélése szerint az ő habitusát jellemezte. Ennek egyik vonása feltétlenül a német családból magyarosodott, neofita magyar öntudata volt. Amikor negyedszázaddal ezelőtt az épületben működött állami német nyelvű tanítóképző történetéről írtam (Donáth, 1997), határozottan az a benyomásom alakult ki, hogy annak igazgatója Lux Gyula képviselte a ma is vállalható kettős nemzetiségi identitás álláspontját, a klasszikus és nemzetiségi német kultúra, nyelv tökéletes elsajátítására, s ezzel együtt a náci Németországgal szemben a magyar állammal szembeni politikai lojalitás kialakítására törekvést. Az akkori körülmények között – a kiváló tantestület ellenére –, ez csak részben sikerülhetett. Velük szemben folyamatosan jelen volt az elmagyarosodott Padányi-Frank Antal álláspontja, aki – a saját útjának igazolására is – úgy vélte, németnyelvű képzőre nincs szükség, a jó, lojális magyarországi német az ő útját járja: magyarosodik. Ehhez képest igencsak mellbevágó lehetett számára, hogy németbarátsággal vádolták.

Ami az akkori háborús viszonyok szülte abszurd vád, hiszen miért ne lehetne valaki Hitler-ellenes német? Ahogy ez a német történelemben nem egyszer előfordult. Ez fontos pontja Hitler náci pártbeli helyettese, Rudolf Hess abszurd logikájának: „németnek lenni annyi, mint nemzeti szocialistának lenni” megfordítása.⁴⁹ A Lux Gyula vezette képző éppen ennek ellenkezőjét volt hivatva demonstrálni, ezért a Volksbund minden erővel ellenük dolgozott.

Summa summarum: Padányi-Frank Antal korántsem volt „németbarát” – pláne náci németbarát –, s ez személyisége egyik meghatározó vonása volt. Feljelentői ezzel is támadták, ami nagyon bánthatta.

Identitása másik lényeges vonása volt, hogy élethivatásának a vallásos és nemzeti *néptanítók* nevelését tekintette, akiknek feladata: a vidéki, illetve iskolázatlan, szegény szülők gyermekeit a kultúra, a műveltség áldásaiban részesíteni. Úgy vélte, hogy erre talán a legalkalmasabbak az ilyen sorból tanítói pályára készülő fiatal emberek lehetnek. Értük minden követ megmozgatott, saját anyagi eszközeit is, hogy ezt a célt elérhesse. Ez vezette őt a képzőben és a gyakorlóiskolában is. Ezért igencsak szíven üthette, mélységesen bánthatta, hogy *népellenes* büntetssel vádolták.

E két vád identitása meghatározó mozzanatait érintette, ezért – s persze a börtönbüntetés elkerülése miatt is – mindent elkövetett, hogy ennek rábizonyítását elkerülje, ezeket a billogokat magáról elhárítsa. Így a védekezése utolsó fázisában már hallgatott ügyvédjére, s megnyilatkozásait korántsem mindig a szintiszta igazság képviselője jellemezte. Védekező vádlottként viselkedett, helyzetében racionálisan.

49. <https://rubicon.hu/cikkek/kenyszerhelyzet-meghasonlottsag>

Mindazonáltal az ítélettel a billogot rásütötték, s az amnesztia sem mosta le azt róla. Ezért keserű megkönnyebbüléssel vehette tudomásul, hogy nem kell börtönbe vonulnia, ugyanakkor élete végéig (1973-ig) nem nyert igazságot, rehabilitációt ügyében.

Az utóbbi évtizedekben egykori tanítványai, s egy rokona alapítványt tett a budai tanítóképző számára Padányi-Frank-ösztöndíj létrehozatala céljából, mellyel a legjobban tanuló hallgatók egyikét támogatják tanulmányaiban. Az ösztöndíj ünnepélyes átadásakor röviden ismertetik az igazgató úr pályáját, természetesen az azt lezáró méltatlan körülmények nélkül. Ez egy fajta elégtételt jelenthetne számára, ahogy az is, hogy unokája igencsak empátikus szakdolgozatot írt pedagógiai munkásságáról (Padányi, 1987).

Jelen sorok írója történész, s a legkevésbé sem érzi magát kompetensnek arra, hogy erről véleményt mondjon. Az igazgató úr korának gyermeke volt, tekintélyelvű, a nők helyét az egyetem és nadrághordás helyett a szoknyában, férjük támogatásában látta. Úgy gondolta, hogy a tinédzser fiúk közötti erőszakot, a kutyaharapást szőrével módszerrel kell háttérbe szorítani.⁵⁰ A pedagógusokat mindenképp vallásosnak képzelte stb.

Ez már túlmutat a Padányi-Frank-ügy keretein, maximum arra utalhat, hogy abból, hogy valakit méltatlanul meghurcoltak, nem következik automatikusan, hogy jelen korunk pedagógiai ikonjává emeljük, ahogy természetesen ki sem zárja azt. Ennek eldöntése a pedagógia tudós kutatóira vár.

Rövidítések

Budapest Főváros Levéltára – BFL

Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanítóképző Karának Irattára – ELTE TÓK Irattára (Korábban, az erre vonatkozó kutatásom időszakában, 2000 előtt az akkor még önálló Budapesti Tanítóképző Főiskola Irattára volt. Ennek anyagai ma már bizonyára az ELTE Levéltárában találhatóak.)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – MNL OL

Magyar Tanítóképző – MT

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – VKM

50. Lásd ehhez a fentiekben Balogh László tanúvallomását, melyben Padányi-Frank németbarátsága vádjának elutasítását azzal támasztotta alá, hogy az igazgató úr, amikor öt német fiú megvert egy magyart, ezt azzal torolta meg, hogy a verőket egyenként 5-5 magyar fiúval verette meg úgy, hogy mellettük állt, és komolyabb verésre biztatta őket.

Irodalom

---

1. Barna, I. & Pető, A. (2012). *A politikai igazságszolgáltatás a II. világháború utáni Budapesten*. Gondolat Kiadó.
2. Bibó, I. (1945). *A magyar demokrácia válsága*. Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi műhely.
3. Bús, J. & Szabó, P. (Ed., 2001). *Béke poraikra... II. Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban a történelmi Magyarország területén elesett, meghalt magyar katonákról és munkaszolgálatosokról*. Hadtörténelmi Intézet Kiadó.
4. Donáth, P. (1997). *Iskola és politika. Az állami német nemzetiségi tanítóképzés magyarországi történetéhez, 1919–1944*. Trezor Kiadó.
5. Donáth, P. (2007). *Adalékok Nagy László pályájához. Publikálatlan önéletrajza, iskolareformterv, a Gyermektanulmányi Társaság, az egyetemi gyermektanulmány-oktatás s a lélektani laboratóriumok dokumentumai 1918–1922-ből*. Trezor Kiadó.
6. Donáth, P. (2008). *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon 1945–1960*. Trezor Kiadó.
7. Donáth, P. (2020). *Pedagógusok az 1918–1919. évi politikai forgószélben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején*. Trezor Kiadó.
8. Feitl, I. & Ignácz, K. (Eds., 2018). *Régi és új világ határán – 1945 történetei. Tanulmányok*. Napvilág Kiadó.
9. Frank, A. (1928). *Önismeret. Önmegismerésre való nevelés*. Révai Irodalmi Intézet.
10. Janek, N. & Balogh, B. (2017). *Képekben elbeszélte múlt – Mesterházy Jenő*. *Gyermeknevelés*, 5(1), 85–109.
11. Józsa, B. (1999). *Egyetemisták az ostromgyűrűben – A Magyar Királyi I. Honvéd Egyetemi Rohamzászlóalj története 1944. októberétől 1945. február 14-ig*. Történelmi Hagyományörző Alap.
12. Kardos, J. (2007). *Iskola a politika sodrában (1945–1993)*. Gondolat Kiadó.
13. Kende, Á. & Knausz, I. (2023). *Miért hagyja az Orbán-rezsim, hogy tönkremenjen az iskola?* *Qubit*, 2023. 08. 17. <https://qubit.hu/2023/08/17/miert-hagyja-az-orban-rezsim-hogy-tonkremenjen-az-iskola>
14. Lukács, T. (1979). *A magyar népbírói jog és a népbíróságok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó & Zrínyi Kiadó.
15. Mesterházy, J. (1944). *Egyesületünk az 1943–1944. iskolai évben*. *Magyar Tanítóképző*, 57(6), 161–167.
16. Molnár, G. P. (1988). *A Páger-ügy*. Pallas Lap- és Könyvkiadó.
17. Molnár, O. (1944). *Új idők hajnalán*. *Magyar Tanítóképző*, 57(11), 237–238.
18. Molnár, O. (1945). *Budapest élete az ostrom után*. Kézirat.
19. Négyesy, L., Simon, L. & Papp, Gy. (Eds.). *A Harmadik Egyetemes (1928.) Tanügyi Kongresszus Naplója*. I. k.
20. Padányi, E. (1987). *Dr. Padányi-Frank Antal pedagógiai munkássága*. Szakdolgozat. BTF.
21. Padányi-Frank, A. (1935). *A tanítók tanítója*. Elnöki megnyitó a XXV. közgyűlésen. *Magyar Tanítóképző*, 48(2), 55–62.
22. Padányi-Frank, A. (1935). *A szülőföld (város, falu, tanya) élete a tanító munkájában*. *Néptanítók Lapja*, 68(2/2), 48–51.
23. Padányi-Frank, A. (1935). *A szülőföld-tanulmány*. *Néptanítók Lapja*, 68(4), 131–136.
24. Padányi-Frank, A. (1936). *A tanítóság és a tanítóképző tanárság együttműködése*. *Magyar Tanítóképző*, 49(1), 1–3.
25. Padányi-Frank, A. (1938). *A tanítóképző-akadémia tartalma*. *Magyar Tanítóképző*, 51(10), 405–415.
26. Padányi-Frank, A. (1939a). *A nevelés módszere. Előadások, cikkek*. A szerző kiadása.
27. Padányi-Frank, A. (1939b). *A tanítóképző-akadémia tartalma*. *Magyar Tanítóképző*, 52(2), 88–91.

28. Padányi-Frank, A. (1942). A tanítói küldetéstudat és a „A harmincadik” c. film. *Magyar Tanítóképző*, 55(12), 329–341.
29. Padányi-Frank, A. (1944a). A nevelői hit. *Magyar Tanítóképző*, 57(5), 130–139.
30. Padányi-Frank, A. (1944b). Magyar öntudatra való nevelés. *Néptanítók Lapja*, 77(4), 129–132.
31. Padányi-Frank, A. (1944c). Magyar öntudatra való nevelés. *Néptanítók Lapja*, 77(5), 172–176.
32. Padányi-Frank, A. (1944d). Nevelés Zrínyi szellemében. *Néptanítók Lapja*, 77(1), 11–14.
33. Padányi-Frank, A. (1944e). Hogyan él Zrínyi szelleme tanítványainkban? *Néptanítók Lapja*, 77(20), 746–748.
34. Palasik, M. (2000a). *A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1945*. Napvilág Kiadó.
35. Palasik, M. (2000b). A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In Gyarmati Gy. (Ed.), *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok, és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Történeti Hivatal.
36. Pethő, T. (2016). Páger Antal hazatérése: fasizmussal vádolt legenda. *Magyar Nemzet*, 2016. 10. 12. <https://magyarnemzet.hu/hetvegi-magazin/2016/10/pager-antal-hazaterese-fasizmussal-vadolt-legenda>
37. Rainer, M. J. & Standeisky, É. (Eds., 2005). *A demokrácia reménye. Magyarország 1945. 1956-os Intézet*.
38. Réthy, L. (1998). Fog- még mindig a magyar átok? Példázat arról – egy falusi magyar tanító áldozatos életének bemutatásával, hogy a két világháború között hogyan talált magára a felvidéki magyarság. *Ez a Hét*, 1998. 03. 20. (11), 10–11.
39. Standeisky, É. (2015). *Demokrácia negyvenötben*. Napvilág Kiadó.
40. Szűcs, G. L., Szűcs, J. & Gátay, E. (Eds., 1945). *Az igazoló eljárások zsebkönyve*. Franklin Társulat.
41. Zinner, T. (2021). *A magyar nép nevében? Tanulmányok népbíráóságokról, jogászokról, diktatúráról*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Certificate concerning teachers and non-commissioned officers of the Buda Teacher Training School, B-listing and people's court proceedings. Part I "The Padányi-Frank affair"

During the radical regime changes in Hungary in 1919-1921 and 1945-1948, there were many occasions when prominent, senior teachers in the previous regime were stigmatised and removed from their careers in the course of certification procedures, B-listings, and criminal court proceedings. This was partly at the initiative of the new regime and partly at the initiative of their colleagues. A documentary narrative in two consecutive issues of *Neveléstudomány* reviews the proceedings against teachers and instructors at the Buda Training School in 1945-1946. The first part recalls the removal, beating, imprisonment and conviction of Antal Padányi-Frank, director of the Buda Teachers' Training College and president of the professional organisation of teachers in training. In the first part, in addition to describing the background, the justification procedure, the police denunciation, the physical abuse and imprisonment, the documents of the People's Prosecution and the People's Court proceedings, the statements of the witnesses for the prosecution and the defence, and the evidence for the prosecution are presented. Both parts pay close attention to the mechanisms of the process, the role of the teachers and students involved, and the drama of the accused headmaster, who has gone from being a favourite of the old regime to being a victim.

Keywords: Teachers of the Buda Teachers' Training College, Antal Padányi-Frank, TITOE, certificates, people's court proceedings, 1945–1948